

Muhasebe Hilelerinin Küresel Maliyeti ve Önlenmesine Yönelik Proaktif Bir Yaklaşım: Adli Muhasebe

The Global Cost of Accounting Fraud and A Proactive Approach to Prevention: Forensic Accounting

Said Alpagut ŞENEL¹

Hesna YILDIRIM²

öz

Muhasebe hileleri özellikle 21.yy'da Enron ve Worldcom gibi büyük işletmelerin de dâhil olmasıyla, yaşadığımız yüzyılda gelişen teknolojiye bağlı olarak finansal sistemlerde yaşanan gelişmeler ve küreselleşmenin de etkisiyle dünyanın her yerindeki kurumları etkileyen küresel bir problem haline gelmiştir ve küresel çapta ve devasa büyüklükte ekonomik kayıplara yol açmaktadır. Muhasebe hilelerinin tespiti ve önlenmesinde kullanılabilir yaklaşımlar genellikle Reaktif ve Proaktif Yaklaşım olmak üzere iki başlık altında toplanmaktadır. Reaktif yaklaşımda, hile belirtileri ortaya çıktıktan sonra ayrıntılı bir hile incelemesi yapılmaktadır. Oysa hilenin devam ettiği süre ile meydana gelen ekonomik kayıp arasında doğrusal bir ilişki bulunmakta ve bu nedenle hilenin erken tespit edilebilmesi önem kazanmaktadır. Proaktif yaklaşımda hile yapmak için olası fırsat ve tehditler oluşmadan görülebilmekte, olabilecekler tahmin edilerek önlem alınmaktadır.

Dünya üzerinde birçok ülkede bir meslek olarak kabul gören adli muhasebe, yabancı literatürde proaktif yaklaşımlar arasında yer almakta ve muhasebe hilelerinin tespiti ve önlenmesinde etkin bir rol oynamaktadır. Ancak Türkiye'de bir meslek olarak görmeyen ve henüz tam anlamıyla uygulama alanı bulamayan adli muhasebenin Türkçe literatürde proaktif yaklaşımlar arasında bu nedenle yer almadığı düşünülmektedir. Çalışmanın amacı, adli muhasebenin Türkiye'de yasal bir yapıya kavuşturulması ve Türkçe literatürde de proaktif yaklaşımlar arasında yer alması gerektiği konusunda bir farkındalık yaratmaktır.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe Hileleri, Adli Muhasebe, Hileli Finansal Raporlama, ACFE.

ABSTRACT

Especially together with the involvement of large-scale companies such as Enron and Worldcom in 21st century, accounting frauds became a global problem due to the effects of globalization and advancements in financial systems thanks to the technological advances in this century and it causes dramatic and global economic losses affecting all the institutions throughout the world. The approaches to be used in detecting and preventing the accounting frauds are generally classified under two groups as Reactive and Proactive. In reactive approach, a detailed fraud investigation is performed after achieving the signs of fraud. However, there is a linear relationship between the period, in which fraud has continued, and the economic loss arising and, thus, it becomes important to detect the fraud early. In proactive approach, however, the opportunities and threats can be projected before the fraud and the measures are taken by considering the possible results.

Forensic accounting, which is considered an occupation in many countries throughout the world, is accepted to be among the proactive approaches in international literature and plays an effective role in detecting and preventing the accounting frauds. However, the forensic accounting, which is not seen as a profession in Turkey and couldn't have an exact usage in field, is thought to not be included in proactive approaches in Turkish literature. The study aims to provide the forensic accounting with a legal structure in Turkey and to raise awareness about the necessity of including it into proactive approaches in Turkish literature.

Keywords: Accounting Frauds, Forensic Accounting, Fraudulent Financial Reporting, ACFE

Tür: Araştırma makalesi

Gönderim tarihi: 25.02.2022

Kabul tarihi: 06.09.2022

¹Doç.Dr., Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Finans ve Bankacılık Bölümü, asenel@cumhuriyet.edu.tr,
(ORCID: 0000-0002-2267-7392)

²Doktora öğrencisi, Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Finans ve Bankacılık Bölümü hesnaa67@gmail.com,
(ORCID: 0000-0002-6810-4223)

1. GİRİŞ

Her meslekte olduğu gibi muhasebe mesleğinde de birtakım hata ve hilelerin ortaya çıkması, nerede ise, kaçınılmazdır. Bunun temel nedeni, kanımızca, insan faktörüdür. Günümüzde muhasebe mesleğinde bilgi ve iletişim teknolojileri yoğun bir biçimde kullanılsa da mesleği icra eden kişiler yani insan faktörü hala önemli bir yer tutmaktadır. Sosyal bir varlık olan insan çeşitli nedenlerle hatalı veya hileli davranışlar sergileyebilir. Oysa bir bilgisayar programı çeşitli nedenlerle (dikkatsizlik, bilgisizlik, unutkanlık, ihmal) hatalı veya yeteri kadar gözetlenmediğini düşünerek kasti olarak hileli işlemler yapmaz. Bu açıdan bakıldığında hata ve hilenin insana özgü eylemler olduğu söylenebilir.

Özellikle hile, insan ve paranın var olduğu her ortamda bir şekilde var olmuştur ve insan nefsinin arzu ve istekleri ile muhasebe bilgisi bir araya geldikçe de –maalesef– hep var olacaktır (Yardımcıoğlu ve Ada, 2013, s.53). Burada insanlar açısından önemli olan; hem günlük yaşantılarında hem de mesleki faaliyetlerinde, ortaya çıkma ihtimali olan hatalarını mümkün olduğunca en aza indirmek mümkünse tamamen ortadan kaldırmak ve hileli davranışlardan uzak durmak olmalıdır.

Muhasebe mesleğinde ortaya çıkan hilelerinin yol açtığı ekonomik kayıplar, küresel çapta ve devasa büyüklükte olması nedeniyle “Muhasebe Skandalı” olarak nitelendirilmekte ve muhasebe hilelerinin yaşandığı işletmenin adıyla (Enron Skandalı, Worldcom Skandalı vbg.) anılmaktadır. Muhasebe skandalları sadece işletmeleri, işletme çalışanlarını, yatırımcıları değil finansal piyasaları da olumsuz yönde etkilemektedir. Farklı sektörlerde faaliyet göstermelerine ve birbirlerinden farklı olmalarına rağmen Amerikan tarihindeki en büyük skandallar olarak kabul edilen Enron ve Worldcom skandalları büyük çaplı bir muhasebe hilesini temsil etmektedirler (Giroux, 2008, s.1208).

Enerji sektöründe faaliyet gösteren Enron’un iflasıyla Amerika Birleşik Devletleri’nde 4.500 (Arnold ve De Lange, 2004, s.752), dünya genelinde ise 85.000 kişinin işsiz kaldığı (McMillan, 2004, s.944) Enron skandalının Amerika Birleşik Devletleri’ne maliyeti 74 milyar \$ olarak tahmin edilmektedir (Öztürk, 2015, s.4). Telekomünikasyon sektöründe faaliyet gösteren Worldcom ise 107 milyar \$ tutarında iflas ile dünyada en büyük iflası yaşayan şirketlerden birisi olmuştur. Worldcom’un iflası dolayısıyla, telekomünikasyon şirketlerinin piyasa değerlerindeki düşüş 4 trilyon \$ civarındadır (Türel, 2011, s.12).

Mesleki hile ve suistimallerin tespiti ve önlenmesinde üyelerine destek olmak amacıyla Joseph T. Wells, tarafından 1988 yılında kurulan bir meslek örgütü olan (Report To The Nations, 2020, s.87) Sertifikalı Hile Denetçileri Birliği (Association of Certified Fraud Examiners ACFE) tarafından 2020 yılında yayımlanan rapora göre muhasebe hileleri 2020 yılında dünya genelinde 3,6 milyar \$’dan fazla toplam kayba neden olmuştur (Report To The Nations, 2020, s.4).

Yaşanan muhasebe skandallarının doğal bir sonucu olarak finansal bilgi kullanıcılarının finansal tablolara duydukları güven azalmıştır. İşletmelerin gerçek finansal durumlarını ve faaliyet sonuçlarını yansıtmaları gereken finansal tablolar; işletmelerin var olan durumlarını yansıtan “gerçek aynalar” yerine yöneticilerin istediği şeyleri yansıtan “sihirli aynalar” olarak algılanmaya başlanmıştır (Arı, 2009, s.300).

Muhasebe hilelerinin tespiti ve önlenmesinde kullanılabilir yaklaşımların genellikle *Reaktif (Klasik, Geleneksel) Yaklaşım* ve *Proaktif Yaklaşım* olmak üzere iki başlık altında toplandığı görülmektedir (Çalış vd., 2014, s.95; Rasgen, 2016, s.41). Yıllar boyunca hilelerin tespiti ve önlenmesi çalışmaları iç kontrolörlerin kırmızı bayrakları (hile belirtirleri) tespit edebilme kabiliyetine dayanan reaktif yaklaşım çerçevesinde yapılmıştır. Reaktif yaklaşımda işletmelerin iç kontrol sistemlerinin etkinliği değerlendirilmekte, hile araştırması ise sadece bu yönde bir istek veya ihbar olduğunda yapılmaktadır (Çalış vd., 2014, s.95; Vardar, 2019, s.25). Ancak günümüzde yaşanan teknolojik gelişmelere paralel olarak değişen hile türleri ve yapılan hilelerinin saklanmasında kullanabilecek yöntemlerin farklılaşması nedeni ile reaktif yaklaşımların hilelerin tespiti ve önlenmesinde yetersiz kalması, hilelerin tespiti ve önlenmesinde proaktif yaklaşımlara olan ilgiyi arttırmıştır. Özellikle, Amerika Birleşik Devletleri’nde 2001 yılı sonlarında patlak veren ve finansal piyasalarla alakalı veya alakasız her kesimden hemen hemen herkesin dikkatlerini de üzerine çeken; Enron, Xerox, Worldcom, Global Crossing, Dynegy, Tyco International, Adelphia Communications gibi skandallarla bu ilgi en üst düzeye çıkmıştır (Abdioğlu, 2007, s. 120).

Proaktif bir yaklaşıma sahip olan adli muhasebe (Smith ve Crumbley, 2009, s.69), hile konusunda herhangi bir iddia, talep veya ihbar olmaksızın her zaman hile olabileceği beklentisiyle ve şüpheli bir yaklaşımla sürdürülen bir meslektir. Adli muhasebe mesleğinin uygulama alanları olarak ifade edilen; dava destek danışmanlığı, uzman tanıklık/şahitlik ve hile denetimi faaliyetlerinin tümü; hile eylemlerini tespitiye yöneliktir (Altınsoy, 2011, s.100). Özellikle hile denetimi uygulama alanı hileli işlemlere maruz kalan veya kalma riski taşıyan kurum ve kuruluşlar ile işletmelerde problemin en başında oluşmasını engellemek veya oluşabilecek zararları büyümeden önlemek için faaliyetlerde bulunmaktadır (Çoşkun, 2013, s.109). (Gerson vd., 2006, s.22-23; Dhar ve Sarkar, 2010, s.101; Kızıl vd., 2016, s.4).

Bu çalışmanın temel amacı, muhasebe hilelerinin tespit edilmesinde, önlenmesinde etkin bir rol oynayan Kanada, Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği ülkelerinde önemli bir gelişme gösteren İngiltere, Avustralya, Yeni Zelanda gibi ülkelerde de muhasebe meslek mensuplarının özel ilgi gösterdiği (D’ath, 2008, s.12; Gülten ve Kocaer, 2011, s.11; Balcı, 2014, s.3) ancak, duyulan ihtiyaca rağmen maalesef, Türkiye’de henüz tam anlamıyla anlaşılmayan ve uygulama alanı bulamayan ve Türkçe literatürde proaktif yaklaşımlar arasında da bu nedenle yer almadığı düşünülen adli muhasebenin Türkçe literatürde de proaktif yaklaşımlar arasında yer alması gerektiği konusunda bir farkındalık yaratmaktır.

Yapılan bu çalışmanın literatüre sağlayacağı katkı adli muhasebenin, muhasebe hilelerinin tespiti ve önlenmesinde kullanılan proaktif yaklaşımlar arasında Türkçe

literatürde de yer alması sağlamaktır. Türkiye’de adli muhasebe mesleğinin bir meslek olarak kabul edilmesi için hiç şüphesiz; muhasebe meslek mensuplarına, yargı mensuplarına ve akademisyenlere önemli görevler düşmektedir. Bu çalışma, kanımızca, akademisyen olarak üzerimize düşen sorumluluğu yerine getirebilmiş, bu alanda az da olsa bir katkı sağlamış olmamız açısından önem ifade etmektedir.

2. HATA VE HİLE KAVRAMLARI

Latince hasar, yanlış yapma, aldatma kavramları için kullanılan *fraus* kelimesinden türeyen ve İngilizce *fraud* olarak ifade edilen (Aslanzade, 2017, s.62) hile kavramı, kişilerin aldatılması veya zora koşularak hile yapanın kendisine kişisel çıkar sağlaması veya başkasını zarara uğratması (Okutmuş ve Uyar, 2014, s.37), kasten yapılmış veya tesadüfen gerçekleşmiş, mağdur kişiye zarar veren, doğru olmayan verilerin gerçekmişçesine, inandırıcı bir şekilde sunulması (Albrecht vd., 2006, s.7) olarak ifade edilmektedir.

Hata kavramı istemeyerek ve bilmeyerek yapılan yanlış, kusur, yanılma, yanlışlık, hile kavramı ise; birini aldatmak, yanıltmak için yapılan düzen, dolap, oyun, ayak oyunu, alavere dalavere, desise, entrika olarak tanımlanmaktadır (Güncel Türkçe Sözlük, 2022).

Hata ile hile arasındaki temel fark *kasıt* unsurudur. Hata kavramı, bilinçli olarak yapılmak istenen bir eylemde dikkatsizlik, bilgisizlik, unutkanlık ve ihmal gibi birtakım nedenlerle kasıt unsuru olmaksızın yapılan yanlışlıkları ifade etmektedir. Örneğin refleksler gibi kontrolsüz hareketler hata ile ilişkilendirilemez. Hile kavramı ise, genel olarak kasıtlı bir biçimde “aldatma” şeklinde ifade edilebilen; yolsuzluk, sahtekârlık ve usulsüzlüğü de içine alan bir kavram olarak kabul edilmiştir.

Hatalı eylemlerde kasıt unsuru olmadığı için hata yapanlar işletmelere veya çalışanlara zarar verirler ama kendi menfaatleri adına bir fayda elde etmezler (Karahana ve İğde, 2017, s.148). Oysa hile menfaat sağlamak amacıyla yapılan kasıtlı bir harekettir. Bu bağlamda hile, kasıtlı olarak yasal olmayan bir menfaat sağlamak amacıyla aldatma içeren bir davranışta bulunmayı ifade eder.

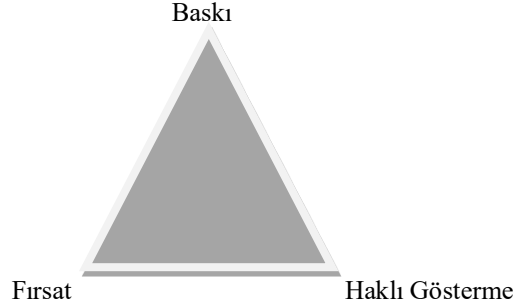
Hata ve hile, teknik bakımdan nadiren birbirlerinden ayrılabilir. Hilelerin çoğu hatalı işlemler yardımıyla yapılır ya da hatalı işlemlerle gizlenirler. Hataların hileli bir nitelik alması, izlenmiş olan yollardan değil, bunların kasıtlı oluşlarından ileri gelir. Kasıt unsurunun varlığının belirlenmesi her zaman kolay değildir (Yılmaz, 2013, s.4).

Hileli eylemler; yalan, gerçeği çarpıtma, oyun, kurnazlık gibi olumsuzlukları içerir ve çoğu zaman güvenliği ihmal etmeyi gerektirir. İşletmeler açısından konuya baktığımızda ise hile, işletmeyi zarara ve varlık kaybına uğratmaya yönelik kasıtlı ve kötü niyetli her türlü girişim olarak tanımlanabilir (Sürmeli, 2010, s.268).

2.1. Kişileri Hile Yapmaya İten Nedenler

Hile yapma dürtüsünün altında yatan nedenin, insanoğlunun tabiatı gereği daha iyiye ve daha fazlasına ulaşma çabası olduğu ifade edilmektedir (Terzi, 2012, s.35). Belki de bu nedenle insanlık tarihinde uzun bir geçmişi olan hile günümüzde de insan unsurunun ve paranın var olduğu alanda ortaya çıkması muhtemel bir olgudur.

Hileli eylemlerin engellenmesi amacıyla kişileri hileli eylemlere yönelten nedenler araştırılmış, konuyla ilgili çok sayıda çalışma yapılmış ve bazı teoriler geliştirilmiştir. Kişileri hile yapmaya iten nedenlerle ilgili olarak ortaya atılmış ve genel kabul gören teorinin, her ne kadar çalışmalarında “hile üçgeni” terim olarak hiç geçmese de, Donald R. Cressey ile ilişkilendirilen *Hile Üçgeni* teorisi olduğunu söylemek mümkündür (Okan Gökten, 2018, s.655). Edwin H. Sutherland ve doktora öğrencisi Donald R. Cressey tarafından 1950’lerde zimmet suçu nedeniyle Amerika Birleşik Devletleri’nde hapiste olan 200 hükümlü ile yüz yüze görüşerek yapılan bir çalışma sonucunda ortaya atılan teoridir. Söz konusu çalışmanın tamamlanmasından sonra Donald R. Cressey kişilerin hile yapma nedenlerine ilişkin bir açıklama sağlayabilmek için ortaya bir teori koyarak, kişileri hile yapmaya iten nedenleri; *baskı*, *fırsat* ve *haklı gösterme* olarak açıklamıştır (Kandemir, 2010:15; Dönmez ve Çavuşoğlu, 2015, s.38; Tarhan Mengi, 2012, s.116). Söz konusu teori “Hile Üçgeni” olarak bilinmekte ve bu üç unsur (baskı, fırsat ve haklı gösterme) hile üçgeninin köşelerini oluşturmaktadır. Hile üçgeni aşağıda (Şekil 1) gösterilmektedir.

Şekil 1: Hile Üçgeni

Kaynak: Pehlivanlı, 2011:3; Güneş, 2014:12; Artar, 2016:37

Baskı unsuru, işletme çalışanları üzerinde çeşitli nedenlerle ortaya çıkan baskılar olarak tanımlanmakta olup, çalışanın borcu nedeniyle ölüm tehdidi alması bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

Fırsat unsuru, işletmenin hile yapılmasına fırsat verecek bir yapı içerisinde bulunması durumunda ortaya çıkar. Çalışanın işletmede sağlıklı bir iç kontrol yapısının olmadığını düşünerek rahatlıkla parayı zimmetine geçirmesi bu duruma örnektir. *Haklı gösterme unsuru* ise yapılan hileleri haklı gösterme çabalarıdır ve çalışanın aldığı parayı sonradan

yerine koyacağını, bununla suçlanacağını düşünmediğini ileri sürmesi bu duruma örnek teşkil eder (Bozkurt, 2000, s.65).

Hile üçgeni terimi Donald R. Cressey ile ilişkilendiriliyor da olsa Donald R. Cressey'in çalışmalarında "hile üçgeni" terim olarak hiç geçmemektedir. Hile Üçgeni teorisini ilk ortaya koyan kişi ACFE'nin kurucusu olan Joseph T. Wells'dir (Tarhan Mengi, 2012, s.116; Erol Fidan ve Ceylan, 2020, s.421).

Hile üçgeni teorisinin literatüre girdiği 1950 yılından günümüze kadar hile üçgeni teorisine ilaveler ve değişiklikler yapılarak hileli eylemlerin nedenlerine ilişkin çok sayıda görüş, teori, model ortaya atılmıştır. Albrecht, Howe ve Romney tarafından geliştirilen *Hile Ölçeği* modelinde hile üçgeninde yer alan baskı ile fırsat unsurları bulunurken, üçüncü unsur olan haklı göstermenin yerini kişisel bütünlük almaktadır. Daha sonra hile ölçeği modeli Mackevicius ve Giriunas tarafından yeniden ortaya atılmıştır. Ancak Mackevicius ve Giriunas tarafından geliştirilen *Hile Ölçeği* ilkinden tamamen farklı olarak dürtüler, koşullar, olasılıklar ve farkında olma şeklinde sıralanan dört unsurdan oluşmaktadır. Doost tarafından ortaya atılan *Hile Küpü* modelinde bilgisayar suçlarına yol açan; ilişki, uzmanlık ve motivasyon olmak üzere üç temel boyut ele alınmıştır. Wolfe ve Hermanson çalışmalarında hile üçgenini oluşturan unsurlara yetkinlik olarak nitelendirilen dördüncü bir unsur ekleyerek *Hile Elması (Hile Karosu)* modelini meydana getirmişlerdir. Bressler ve Bressler *Hile Karesi* modelini geliştirmişlerdir. Hile karesinin teşvik, fırsat, kabiliyet ve farkına varma olmak üzere dört ayağı bulunmaktadır. Bressler ve Bressler tarafından geliştirilen *Hile Karesi* modeli Cieslewicz tarafından da kullanılmıştır. Ancak Cieslewicz tarafından geliştirilen hile karesi modelinde hile üçgeninde yer alan üç unsura (baskı, fırsat, haklı gösterme) dördüncü unsur olarak sosyal etki ilave edilmiştir. Free, Macintosh ve Stein tarafından ortaya atılan *Örgütsel Hile Üçgeni* yaklaşımında, üçgenin köşelerini oluşturan boyutlar liderlik, yönetim kontrolleri ve kültürdür. Ramamoorti tarafından hile analizi ve sınıflandırılmasında kullanılmak için *ABC Modeli* geliştirilmiştir. A harfi hile yapanların kişisel özelliklerini, B harfi grup halinde gerçekleştirilen hilelerin dinamiklerini; C harfi ise hileli davranışlara yol açan toplumsal faktörleri temsil etmektedir. Marks çalışmasında hile üçgenini oluşturan unsurlara (baskı, fırsat, haklı gösterme) beceri ve kibir olarak nitelendirilen iki unsur ekleyerek *Hile Beşgeni* modelini ortaya atmıştır. Dorminey, Fleming, Kranacher ve Riley tarafından *M-I-C-E Yaklaşımı* geliştirilmiştir. M-I-C-E yaklaşımında; M (Money) parayı, I (Ideology) ideolojiyi, C (Coercion) zorlamayı, E (Ego) egoyu ifade etmektedir (Okan Gökten, 2018, ss.659-663).

Hile üçgeni teorisinin ortaya atıldığı zamandan günümüze kadar kişileri hile yapmaya iten nedenlere ilişkin olarak zaman içinde farklı görüşler, modeller, teoriler ortaya atılmış olsa da günümüzde halâ hile eyleminin gerçekleşmesinde hile üçgeni teorisinde yer alan unsurların (baskı, fırsat ve haklı gösterme) temel alındığını ifade etmek yanlış olmayacaktır. Çeşitli nedenlerle oluşan baskılar sonucu ortaya çıkan bir fırsatı değerlendirerek hile yapan kişilerin psikolojik olarak kendilerini haklı göstermesi/görmesi bu düşüncemizi doğrulamaktadır.

2.2. Muhasebe Hataları ve Hileleri

En temel görevi; işletme ile ilgili kişi ve kuruluşların ihtiyaç duydukları veri ve bilgileri üretmek olan (Tokay vd., 2005, s.4) muhasebe aşağıda gösterildiği gibi; *bilgi sistemi, bilimsel bir disiplin, bilim* ve hatta *san'at* olarak farklı biçimlerde tanımlanabilmektedir. Muhasebe, kıt kaynakların optimum dağılımına ve işletmenin hedeflerine ulaşabilmesine destek olacak biçimde, bilgi kullanıcılarının bilinçli yargılarda bulunmasına ve kararlar vermesine imkân sağlamak amacıyla belirli bir birim hakkında niceliksel bilgiler üreten ve ileten bir bilgi sistemidir (Akdemir, 2012, s.516).Muhasebe; işletmelerin borç ve alacaklarında değişme meydana getiren ve para ile ifade edilen olay ve işlemleri değerleyip doğruluğunu kontrol ederek kaydeden, sınıflandıran, finansal raporlar halinde özetleyen, bu raporları analiz ederek yorumlayan böylece işletme ile ilgili karar vericilere (finansal bilgi kullanıcılarına) bilgi sağlayan bilimsel bir disiplindir (Çonkar vd., 2001, s.5). Muhasebe, mali nitelikteki işlemleri ve olayları para ile ifade edilmiş şekilde kaydetme, sınıflandırma, özetleyerek sınıflandırma rapor etme ve sonuçları yorumlama bilim ve san'atıdır (Sevilengül, 1997, s.9). Muhasebe; değişmeyen rasyonel ilkelerden hareket etmek suretiyle yönetimi düzenleyip yürüten ve böylece yönetimin devamlılığını sağlayan bir san'attır (Hiçşaşmaz, 1970, s.86).

Muhasebede hata kavramının farklı şekillerde tanımlandığı görülmektedir. Örneğin Güvenç (2009, s.20) muhasebede hata kavramını kanunlara, yönetmelik ve yönerge gibi yasal mevzuata, genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri ile işletme politikalarına ve doğruluğu kabul edilen diğer ilke ve prensiplere aykırı ancak kasıt unsuru içermeyen fiil ve davranışlar olarak tanımlanmaktadır. Başka bir tanıma göre ise finansal tablolarda ve muhasebe kayıtlarında yapılan matematiksel yanlışlıklar ya da muhasebe ilkelerinin uygulanmasında gözden kaçma ve gerçek verilerin yanlış beyanlarıdır (Glasser, 1990, s.255).

Muhasebe hataları; temelde gereken dikkat ve özenin gösterilmemesi, ihmal, bilgi ve deneyim yetersizliği, yasal hükümlerin yeterince anlaşılabilmesi, plansız ve programsız çalışma, yorgunluk, unutkanlık, iş yoğunluğu gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır (Koca, 2010, s.35; Gümüş ve Gögebakan, 2016, s.20).

Hatalar, finansal tablo unsurlarının finansal tablolara alınması, ölçümü, sunumu ve açıklanmasıyla ilgili olarak ortaya çıkabilir. Cari dönemde tespit edilen muhtemel hatalar, finansal tabloların yayımlanması için onaylandığı tarihten önce düzeltilir. Ancak bazen önemli hatalar, bir sonraki döneme kadar tespit edilmez ve bu geçmiş dönem hataları, söz konusu sonraki döneme ait finansal tablolarda sunulan karşılaştırmalı bilgilerde düzeltilir (Türkiye Muhasebe Standardı TMS 8, TFRS 2022 Seti, Paragraf 41).

Muhasebe hataları; matematiksel hatalar, kayıt hataları, nakil hataları, bilanço hataları, unutulma ve tekrarlama hataları vergi incelemeleri esnasında ortaya çıkan hatalar ve telafi edici hataları olarak sıralanabilir (Özer, 1998, s.628; Irmak vd., 2002, s.33; Kaval, 2005, s.64; Aksoy, 2006, s.7; Kirik, 2007, s.39; Katkat, 2007, s.103; Duman, 2008, s.148; Alptürk, 2008, s.398; Açık, 2012, s.353; Karahan ve İğde, 2017, s.148).

Teknolojideki gelişmeler ile birlikte elektronik ortamda yapılan muhasebe işlemleri muhasebecilerin iş yükünü ve muhasebe işlemlerinde oluşabilecek muhasebe hatalarını büyük ölçüde azalmış, bazı hataları ise tamamen ortadan kaldırmıştır. Ancak, yine de mesleki faaliyetlerde sıkça karşılaşılan muhasebe hataları bulunmaktadır (Doğan ve Nazlı, 2015: 197).

Muhasebe hilesi kavramına yönelik olarak birçok araştırmacı ve kurum tarafından çeşitli tanımlamaların yapıldığı görülmektedir. Örneğin Şimşek'e göre (2001, s.20) muhasebe hilesi; bir işletmenin kaynaklarının veya varlıklarının kasti olarak yanlış kullanımı veya uygulanmasıyla bir çalışanın kişisel yarar sağlamaya çalışması çabasıdır. Bir başka tanıma göre muhasebe hilesi, hesap işleyişi ve kayıt düzeninin vergi ve muhasebe ilkelerine aykırı olarak tutulmasıdır (Bayraktar, 2007, s.14). Diğer bir tanıma göre ise muhasebe hilesi, belli bir amaçla işletmenin işlem, kayıt ve belgelerinin bilerek tahrif edilmesidir (Çatıkkaş ve Çalış, 2007, s.188). Muhasebe hilesini Akdemir (2010, s.35) çalışanların, yönetici ya da işletme sahiplerinin işletmeye ait kayıt ve belgeler üzerinde bilerek ve isteyerek işletme menfaatine değişiklik yapması, Ceylan (2012, s.23) ise işletme kayıt, belge, hesap ve raporların belli bir menfaati sağlamak ve başkalarını kandırmak amacı ile gerçek durumu yansıtmayacak şekilde değiştirilmesi, yok edilmesi, düzenlemesi ve gizlenmesidir şeklinde tanımlanmaktadır.

Muhasebe hilesi, belirli bir amaçla işletmenin işlem, kayıt ve belgelerinin tahrif edilmesidir (Muhasebe Hesap Uzmanları Derneği, 2004, s.151). Hile ve usulsüzlük; işletme yönetimindekiler ile yönetimden sorumlu kişilerin, işletme çalışanlarının veya üçüncü şahısların kasıtlı olarak adil veya yasal olmayan bir menfaat sağlamak amacıyla aldatma içeren davranışlarda bulunmalarını ifade eder (Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ (Seri: X, No: 22), 2006, Altıncı Kısım, Birinci Bölüm, madde:4/4). Hile, yönetimden, üst yönetimden sorumlu olanlardan, çalışanlardan veya üçüncü taraflardan bir veya birden fazla kişinin, haksız veya yasalara aykırı bir menfaat elde etmek amacıyla yaptığı aldatma içeren kasıtlı eylemlerdir (Bağımsız Denetim Standardı BDS 240, TDS 2022 Seti, Paragraf 12/a).

Muhasebe hilelerinin nedenleri konusunda literatürde bir fikir birliği bulunmamaktadır. Örneğin, Kirschenheiter ve Melumad muhasebe hilelerinin nedenleri temelde iki başlık altında toplamaktadır. Birincisi işletmenin hisse senedi fiyatını artırmak için harici talebin artmasını sağlamak, ikincisi ise yöneticilerin kendi kazançlarını artırmak için kârları olduğundan iyi göstermektir (Kirschenheiter ve Melumad, 2002, s.763). Lev ise muhasebe hilelerinin nedenlerini; kişisel çıkarlar, yatırımcı desteğinin veya devamının sağlanması ve sözleşmeye bağlı düzenlemelerin tatmin edici düzeyde tutulması olmak üzere üç kategoride değerlendirmiştir (Lev, 2003, s.35). Wilson ve Shailer'e (2007, s.256) göre muhasebe hilelerinin nedenleri arasında büyük işletmelerde daha fazla düzenlemelerden ya da daha yüksek vergilerden kaçınarak politik maliyetlerin azaltılması yer almaktadır. Muhasebe hilelerinin nedenlerini Varıcı ve Er (2013, s.44) yatırımcıların işletme ile ilgili algılarının pozitif bir şekilde oluşmasını sağlamak,

özellikle yüksek kâr beklentilerinin oluşturulması yatırımcıların daha fazla hisse senedi almasını sağlamak veya yeni yatırımcılar çekebilmek, Yardımcıoğlu vd., (2014, s.178) zimmetlerin saklanması, ortakların birbirini kandırma istekleri, daha az kâr dağıtma isteği, yolsuzlukların saklanması, hak edilmeyen teşviklerden faydalanma isteği, vergi kaçırma düşüncesi, Erol Fidan ve Ceylan (2020, s.420) kredi alabilmek, işletme değerini yükseltmek, daha düşük kâr dağıtmak, daha az vergi ödemek, Akarca ve Şafak (2022, -) ise işletmenin kredibilitesini iyileştirmek, hisse senedi fiyatlarını arttırmak, yöneticilerin dönem kârına bağlı olarak elde ettikleri primleri arttırmak ve maliyetleri azaltmaktır şeklinde ifade etmişlerdir.

Muhasebe hilelerinin nedenleri konusunda olduğu gibi muhasebe hilelerinin türleri konusunda da farklı sınıflandırmalar yapıldığı görülmektedir. Muhasebe hilelerinin genelde; çalışan hileleri, yatırım hileleri, yönetim hileleri, satıcı hileleri, müşteri hileleri ve diğer hileler olmak üzere altı başlık altında toplandığı görülmektedir (Şimşek, 2001, s.19; Singleton vd., 2006, s.29; Albrecht vd., 2006, s.83; Çelik, 2007, s.45; Bozkurt, 2016, s.64; Jafarova, 2009, s.26; Akdemir, 2010, s.34; Okay, 2011, s.71; Tarhan Mengi ve Yılmaz Türkmen, 2013, s.33; Özeroğlu, 2014, s.186).

Bununla birlikte literatürde farklı sınıflandırmalara da rastlamak mümkündür. Örneğin; Dumanoglu (2005, s.351) tarafından; işletme çalışanlarının yaptıkları hileler, işletme yöneticilerinin yaptıkları hileler, satıcıların yaptıkları hileler, müşteri hileleri ve farklı sektörlerde görülen hileler şeklinde bir sınıflandırma yapılırken, Akdemir (2010, s.35) tarafından yapılan bir çalışmada; işletme içi ve işletme dışı hileler, kayıt içi ve kayıt dışı hileler, bir kerelik ve sistematik hileler ve saklanmış ve saklanmamış hileler şeklinde bir sınıflandırma yapılmıştır. Muhasebe hilelerinin; kasti hatalar, kayıt dışı işlemler, zamanında yapılmayan kayıtlar, doğru hesapların kullanılmaması, belge sahtekârlığı ve bilançonun maskelenmesi (Bayraklı vd., 2012, s.76), işletmeyi mevcut durumdan daha iyi gösteren muhasebe hileleri ve işletmeyi mevcut durumdan daha kötü gösteren muhasebe hileleri (Ceylan, 2012, s.23) şeklinde sınıflandırıldığı da görülmektedir.

Öte yandan muhasebe hileleri, Bağımsız Denetim Standardı BDS 240 Finansal Tabloların Bağımsız Denetiminde Bağımsız Denetçinin Hileye İlişkin Sorumlulukları standardında varlıkların kötüye kullanılması ve hileli finansal raporlama (Bağımsız Denetim Standardı BDS 240, TDS 2022 Seti, Paragraf 3), ACFE tarafından ise yolsuzluk, varlıkların kötüye kullanımı ve hileli finansal raporlama (mali tablo suistimali) olarak sınıflandırılmıştır (Report To The Nations, 2020, s.11).

ACFE ilk olarak 1996 yılında Mesleki Hile ve Suistimal Üzerine Ulusa Rapor (Report To The Nation on Occupational Fraud and Abuse) adlı bir rapor yayımlanmıştır. 1996 yılında yayımlanan söz konusu rapordan sonra ACFE tarafından 2002 yılından itibaren her iki yılda bir benzer raporlar yayımlanmaktadır ve 1996 yılından bu yana, sonuncusu 2020 yılında olmak üzere, toplam 11 adet rapor yayımlanmıştır.

ACFE tarafından 1996 – 2008 yılları arasında yayımlanan ilk beş rapor Mesleki Hile ve Suistimal Üzerine Ulusa Rapor (Report To The Nation on Occupational Fraud and

Abuse) olarak yayımlanmış iken ilk kez 2010 yılında yayımlanan raporda yer alan veriler Dünya çapında dolandırıcılık davalarından alınmıştır ve 2010 yılından bu yana yayımlanan raporlar Uluslara Rapor Mesleki Hile ve Suistimal Üzerine Küresel Çalışma (Report To The Nations Global Study on Occupational Fraud and Abuse) ismiyle yayımlanmaktadır.

ACFE tarafından 2020 yılında yayımlanan rapor aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 125 ülkede Ocak 2018 ve Eylül 2019 tarihleri arasında soruşturulan 2.504 mesleki hile ve suistimal vakasının analizini içermektedir (Report To The Nations, 2020, s.6). Söz konusu raporda sunulan veriler dünya genelinde mesleki hile ve suistimal vakalarını soruşturan 51.608 Sertifikalı Hile Denetçileri (Certified Fraud Examiner CFE) tarafından gerçekleştirilen 2019 Küresel Suistimal Anketi sonuçlarına dayanmaktadır (Report To The Nations, 2020, s.58).

Aşağıda ACFE tarafından yapılan mesleki hile tanımı ve mesleki hilelerin sınıflandırması hakkında bilgi verilmektedir.

3. MESLEKİ HİLE KAVRAMI TANIMI VE TÜRLERİ

Muhasebe hileleri, olaya geniş bir perspektiften bakıldığında, bir mesleki hile olarak kabul edilebilir. Mesleki hile çok geniş bir alanda yapılan faaliyetleri kapsamakta ve çok çeşitli biçimlerde gerçekleştirilebilmektedir. Çalışanların, orta düzey ve üst düzey yöneticilerin uygun olmayan faaliyetlerinin sonucu olarak ortaya çıkan mesleki hileler; işveren, yönetici ve çalışan gibi işletmenin çeşitli birimlerinde ve çeşitli statülerde görev yapan tüm personeli tarafından yapılan ve öğle yemeği için verilen aranın suistimal edilmesinden veya basit bir hırsızlıktan, çok karmaşık yatırım dolandırıcılığına kadar uzanan her türlü yasadışı ve adaletsiz davranışı içermektedir (Albrecht vd., 2006, s.10).

ACFE tarafından yayımlanan raporda mesleki hile kavramı; *bir kimsenin, mesleğini, işletmenin kaynaklarını veya varlıklarını kasıtlı olarak yanlış uygulama veya yanlış kullanım yolu ile kişisel menfaat sağlamak için kullanması* olarak tanımlanmıştır (Report To The Nations, 2012, s.6; 2014, s.71; 2016, s.90; 2018, s.78; 2020, s.86).

Mesleki hilenin ortak dört temel unsuru vardır. Bunlar;

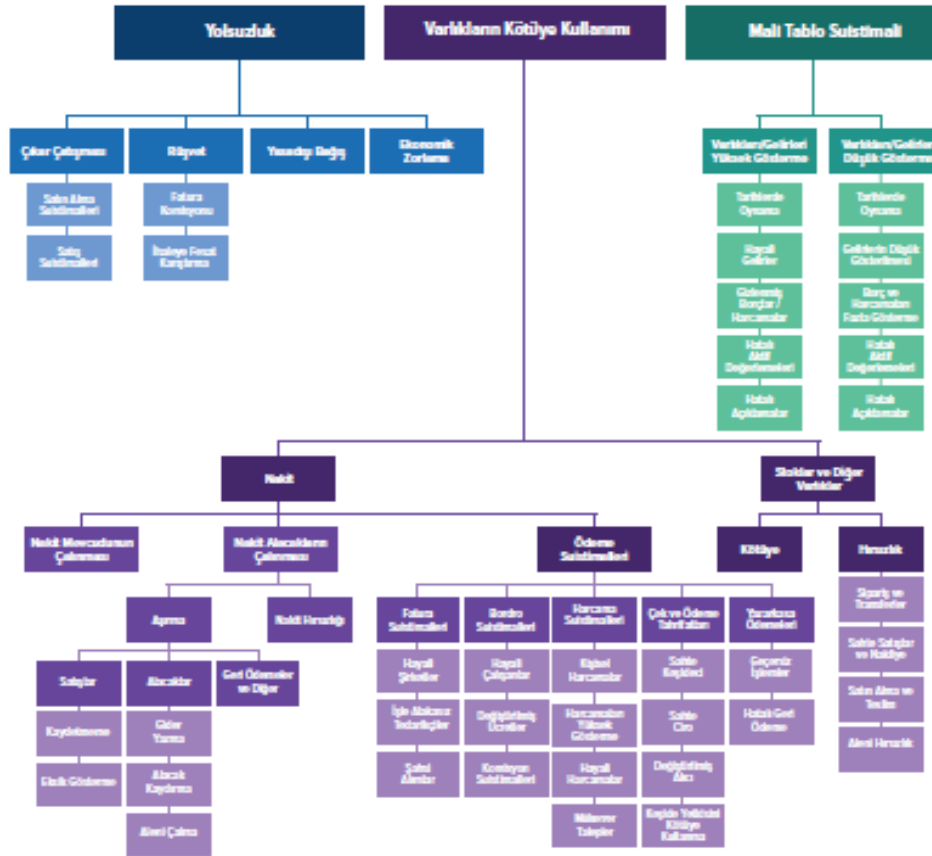
- Gizli yapılması,
- Failin mağdur kuruluşa karşı görevlerini ihlal etmesi,
- Faile doğrudan veya dolaylı mali fayda sağlaması ve
- İşveren kuruluşun varlıklarına, gelirlerine veya rezervlerine mal olmasıdır (Report To The Nation, 2002, s.2).

Mesleki hile vakaları dünyanın her yerindeki kurumları etkileyen küresel bir problemdir (Report To The Nations, 2020, s.8). Küresel kayıp tutarlarının tam olarak belirlenebilmesi mümkün olamamakla birlikte, ACFE tarafından 2012-2020 yılları arasında yayımlanan raporlardaki veriler sorunun büyüklüğünü ortaya koymaktadır. Söz

konusu raporlara göre mesleki hile vakaları küresel çapta; 2012 yılında 3,5 trilyon \$'dan, 2014 yılında 3,7 trilyon \$'dan, 2016 yılında 6,3 milyar \$'dan, 2018 yılında 7 milyar \$'dan ve 2020 yılında 3,6 milyar \$'dan fazla toplam ekonomik kayba neden olmuştur (Report To The Nations, 2012, s.4; 2014, s.8; 2016, s.4; 2018, s.4; 2020, s.4).

ACFE tarafından 2002 yılından sonra yayımlanan raporlarda (2006 yılı hariç) mesleki hile türleri; *yolsuzluk*, *varlıkların kötüye kullanılması* ve *hileli finansal tablolar* olmak üzere üç ana kategoride sınıflandırılmış ve bu sınıflandırma 2014 yılından itibaren yayımlanan raporlarda Mesleki Hile ve Suistimal Sınıflandırma Sistemi (Hile Ağacı) olarak ifade edilmiştir (Report To The Nation, 2002, s.iii; 2004, s.10; 2008, s.7; Report To The Nations, 2010, s.7; 2012, s.7; 2014, s.11; 2016, s.7; 2018, s.11; 2020, s.11).

ACFE tarafından 2020 yılında yayımlanan raporda yer alan Mesleki Hile ve Suistimal Sınıflandırma Sistemi (Hile Ağacı) aşağıda (Şekil 2) gösterilmektedir.

Şekil 2: Mesleki Hile ve Suistimal Sınıflandırma Sistemi (Hile Ağacı)

Kaynak: Report To The Nations 2020, s.11

Aşağıda mesleki hile türlerine ilişkin açıklamalara yer verilmiştir.

Yolsuzluk: Hemen hemen her devrin en büyük toplumsal hastalıklarından biri olarak kabul edilen yolsuzluk, bir başka söyleyişle ahlaki olmayan davranışlar literatürde birçok şekilde tanımlanmaktadır. Örneğin Nişancı (2014, s.317) tarafından kamu gücünün, özel çıkar sağlamak amacıyla kötüye kullanılması şeklinde tanımlanan yolsuzluk, özellikle kamu görevlilerinin kişisel çıkar sağlamak amacıyla kendilerine verilen kamu görevini kötü bir şekilde ve hukuka aykırı olarak kullanması (Örücü vd., 2012, s.544) veya maddi-manevi menfaat sağlamak ya da bir duygunun tatmini (sadakat, intikam, gösteriş) amacıyla, karşılığında adli-idari yaptırım olan suç ve kabahat veya idari soruşturma gerektiren disiplinsizce hareketler ve etik dışı her türlü haksız davranıştır (Yardımcıoğlu vd., 2014, s.172) şeklinde de tanımlanabilmektedir. ACFE tarafından 2020 yılında yayımlanan raporda yolsuzluk; çalışanın ticari bir işlem sırasında doğrudan veya dolaylı çıkar elde etmek amacıyla kendi konumunu/gücünü görevini ihlal edecek şekilde kötüye kullandığı bir suistimal türü (Report To The Nations 2020, s.86) olarak tanımlanmakta ve *çıkara çatışması*, (*satın alma suistimalleri ve satış suistimalleri*), *rüşvet (fatura komisyonu ve ihaleye fesat karıştırma)*, *yasadışı bağış* ile *ekonomik zorlama* olarak sınıflandırılmaktadır (Report To The Nations 2020, s.11).

Varlıkların Kötüye Kullanımı: Genellikle alt ve orta kademe çalışanlar tarafından gerçekleştirilen varlıkların kötüye kullanımı, bir çalışanın işletme varlıklarını işletmeden habersiz bir şekilde haksız yere ele geçirmesi, çalması veya kendi yararına kullanması ya da işletme varlıklarının işletmedeki bir veya birkaç çalışana amaç dışı aktarılması neticesinde ortaya çıkar (Coenen, 2008, s.72; Güredin, 2010, s.134). Varlıkların kötüye kullanımı, bir işletmenin varlıklarının çalınması eylemini içerir ve genellikle şirketin çalışanları tarafından nispeten küçük ve önemsiz miktarlarda gerçekleştirilir. Ancak, kötüye kullanma işletme yönetimi tarafından da gerçekleştirilebilir, bu takdirde bu işlemlerin ortaya çıkarılması iyi gizlenebilecek olması nedeniyle çok daha güçtür (Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ (Seri: X, No: 22), 2006, Altıncı Kısım, Birinci Bölüm, madde:4/10). İşletme varlıklarının hırsızlık ile elde edilmesi, amaç dışı usulsüz kullanımı olarak ifade edilen varlıkların kötüye kullanımı, işletme çalışanın işletme varlığını zimmetine geçirmesi veya kişisel işlerinde kullanmasıdır (Doğan ve Kayakıran, 2017, s.170). ACFE tarafından 2020 yılında yayımlanan raporda varlıkların kötüye kullanımı; işveren kuruma ait varlıkların çalışan tarafından çalınması veya kötüye kullanılmasını içeren bir suistimal türü (Report To The Nations 2020, s.86) olarak tanımlanmakta ve *nakit varlıkların kötüye kullanımı (nakit mevcudunun çalınması, nakit alacakların çalınması ve ödeme suistimalleri)* ile *stoklar ve diğer varlıkların kötüye kullanımı (kötüye kullanım ve hırsızlık)* olarak sınıflandırılmaktadır (Report To The Nations 2020, s.11).

Hileli Finansal Raporlama (Mali Tablo Suistimali): Hileli finansal raporlama (mali tablo suistimali), manipüle edilmiş finansal tabloları düzenlemek ve kamuoyuna sunmak suretiyle finansal tablo kullanıcılarını (özellikle kreditorler ve yatırımcıları) aldatmak veya yanıltmak üzere şirketler tarafından gerçekleştirilen kasti girişimlerdir

(Rezaee, 2005, s.279). Hileli finansal raporlama (mali tablo suistimali), kasıtlı olarak, finansal tablolarda olması gereken tutarların veya açıklamaların yer almaması veya yanlış beyan edilmesi suretiyle finansal tablo kullanıcılarının yanıltılmasıdır (Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ (Seri: X, No: 22), 2006, Altıncı Kısım, Birinci Bölüm, madde:4/4). Hileli finansal raporlama (mali tablo suistimali), genel kabul görmüş muhasebe temel ilkelerine zıt/gerçekdışı olarak mali tablo raporlarının değiştirilmesi/yok edilmesi ile kullanıcıların yanıltılması olarak ifade edilmektedir. Genel olarak işletme sahipleri/yöneticileri tarafından yapılan hile türü olduğundan yönetim hilesi olarak da kabul görmektedir (Hacıhasanoğlu vd., 2021, s.104). ACFE tarafından 2020 yılında yayımlanan raporda hileli finansal raporlama (mali tablo suistimali); çalışanın kuruma ait mali raporlarda kasti olarak yanlış ifade yer almasına veya önemli bilgilerin dâhil edilmemesine yol açtığı bir suistimal (Report To The Nations 2020, s.86) olarak tanımlanmakta ve *Varlıkları/Gelirleri Yüksek Gösterme (Tarihlerde Oynama, Hayali Gelirler, Gizlenmiş Borçlar/Harcamalar, Hatalı Aktif Değerlemeleri ve Hatalı Açıklamalar)* ile *Varlıkları/Gelirleri Düşük Gösterme (Tarihlerde Oynama, Gelirlerin Düşük Gösterilmesi, Borç ve Harcamaları Fazla Göstermesi, Hatalı Aktif Değerlemeleri ve Hatalı Açıklamalar)* olarak sınıflandırılmaktadır (Report To The Nations 2020, s.11).

3.1. Mesleki Hile Türlerine Göre Ortalama Ekonomik Kayıplar ve Görülme Sıklığı

ACFE tarafından 2020 yılında yayımlanan rapora göre mesleki hile türleri arasında \$ 954.000 ortalama ekonomik kayıp ile en yüksek, görülme sıklığı açısından %10'luk oranla en düşük mesleki hile türü hileli finansal raporlamadır. Bunun tam aksine varlıkların kötüye kullanımı \$ 100.000 ortalama ekonomik kayıp ile en düşük, görülme sıklığı açısından %86'lık oranla en yüksek olan mesleki hile türüdür. Yolsuzluk vakaları ise hem görülme sıklığı hem de yol açtığı ortalama ekonomik kayıplar açısından diğer iki mesleki hile türü arasında yer almaktadır. \$ 200.000 ortalama ekonomik kayba neden olan yolsuzluk vakaları, görülme sıklığı açısından %43'lük bir orana sahiptir (Report To The Nations, 2020, s.10).

Mesleki hile türlerine göre 2012-2020 yılları arasında ortalama ekonomik kayıp ve görülme sıklığı aşağıda (Tablo 1) gösterilmiştir.

Tablo 1: Mesleki Hile Türlerine Göre Ortalama Ekonomik Kayıplar ve Görülme Sıklığı

Yıllar	Mesleki Hile Türleri	Ortalama Ekonomik Kayıp (\$)	Görülme Sıklığı (%)
2020	Hileli Finansal Raporlama	954.000	10
	Yolsuzluk	200.000	43
	Varlıkların Kötüye Kullanımı	100.000	86
	TOPLAM	1.254.000	
2018	Hileli Finansal Raporlama	800.000	10
	Yolsuzluk	250.000	38
	Varlıkların Kötüye Kullanımı	114.000	89
	TOPLAM	1.164.000	
2016	Hileli Finansal Raporlama	975.000	9
	Yolsuzluk	200.000	35
	Varlıkların Kötüye Kullanımı	125.000	83
	TOPLAM	1.300.000	
2014	Hileli Finansal Raporlama	1.000.000	9
	Yolsuzluk	200.000	36
	Varlıkların Kötüye Kullanımı	130.000	85
	TOPLAM	1.330.000	
2012	Hileli Finansal Raporlama	1.000.000	7
	Yolsuzluk	250.000	33
	Varlıkların Kötüye Kullanımı	120.000	86
	TOPLAM	1.370.000	

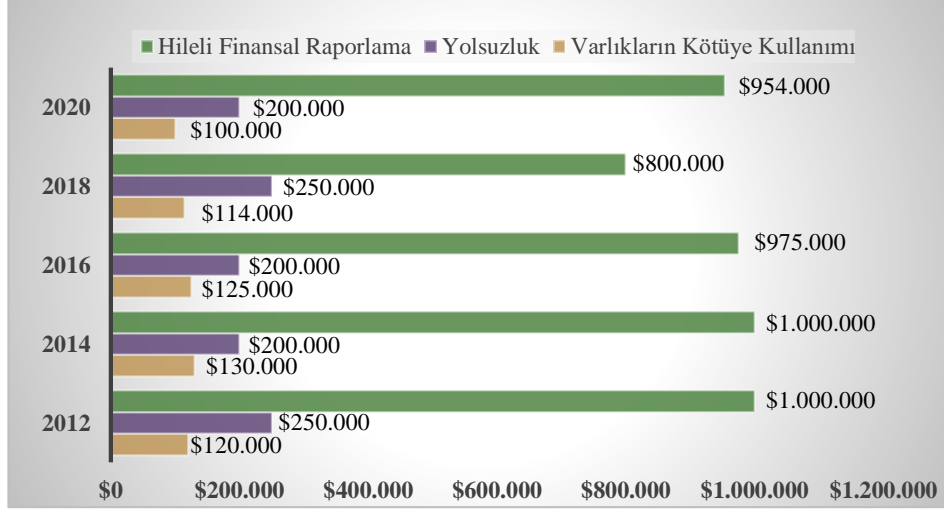
Kaynak: Report To The Nations, 2012, s.11; 2014, s.12; 2016, s.12; 2018, s.10; 2020, s.10

Tablo 1’de görüldüğü üzere mesleki hile türlerine göre toplam ortalama ekonomik kayıplar; 2020 yılında \$ 1.254.000, 2018 yılında \$ 1.164.000, 2016 yılında \$ 1.300.000, 2014 yılında \$ 1.330.000 ve 2012 yılında \$ 1.370.000 olarak gerçekleşmiştir.

Yukarıdaki verilere göre mesleki hile türleri arasında ortalama ekonomik kayıplar açısından 2012-2018 yılları arasında bir sıralama yapıldığında birinci sırada yer alan mesleki hile türünün hileli finansal raporlama olduğu görülmektedir. Bu mesleki hile türünü ikinci sırada yolsuzluk, üçüncü sırada ise varlıkların kötüye kullanımı izlenmektedir. 2012-2018 yılları arasında mesleki hile türlerinin görülme sıklığı açısından yapılan sıralamada ise birinci sırada yer alan mesleki hile türünün varlıkların kötüye kullanımı olduğu görülmektedir. Yolsuzluk yine ikinci sırada, hileli finansal raporlama üçüncü sırada yer almaktadır.

Mesleki hile türlerine göre ortalama kayıplar aşağıda (Grafik 1) gösterilmiştir.

Grafik 1: Mesleki Hile Türlerine Göre Ortalama Ekonomik Kayıplar

Kaynak: Report To The Nations, 2012, s.11; 2014, s.12; 2016, s.12; 2018, s.10; 2020, s.10

Grafik 1’de görüldüğü üzere mesleki hile türleri arasında yıllar itibarıyla en yüksek ortalama ekonomik kayba yol açan mesleki hile türü, hileli finansal raporlama iken en düşük ortalama ekonomik kayba yol açan mesleki hile türü varlıkların kötüye kullanımı vakalarıdır. Yolsuzluk vakaları ise sebep olduğu ortalama ekonomik kayıp açısından bu iki mesleki hile türü arasında yer almaktadır.

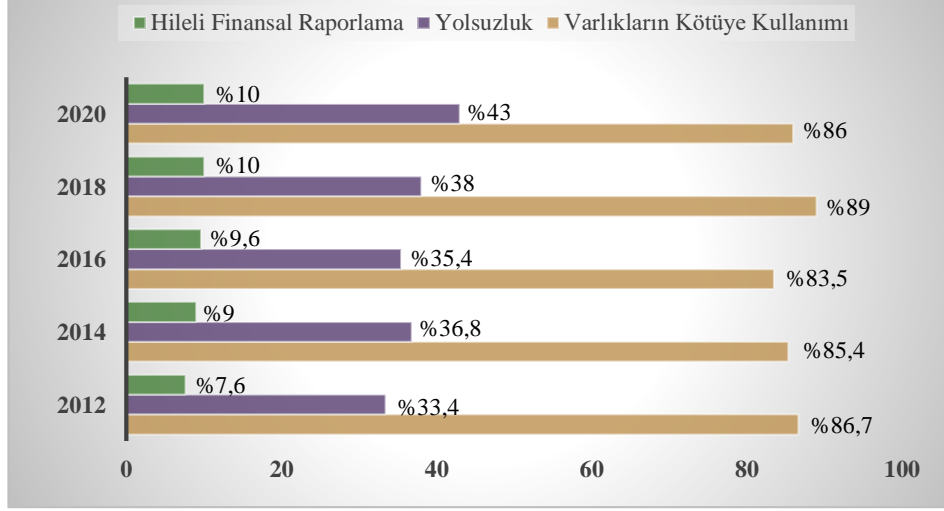
Hileli finansal raporlamanın yol açtığı ortalama ekonomik kayıplar 2012 ve 2014 yıllarında \$ 1.000.000 seviyesindedir ve herhangi bir değişiklik göstermemiştir. Hileli finansal raporlamanın yol açtığı ortalama ekonomik kayıplarda 2012 ve 2014 yıllarına göre 2016 ve 2018 yıllarında azalma görülürken 2020 yılında 2018 yılına göre bir artış görülmektedir.

Diğer mesleki hile türü olan yolsuzluk nedeni ile ortaya çıkan ortalama ekonomik kayıpların \$ 200.000 ile \$ 250.000 arasında değiştiği görülmektedir. 2012 ve 2018 yıllarında \$ 250.000 ortalama ekonomik kayba yol açan yolsuzluk vakaları 2014, 2016 ve 2020 yıllarında \$ 200.000 ortalama ekonomik kayba neden olmuştur.

Varlıkların kötüye kullanımının yol açtığı ortalama ekonomik kayıplar \$ 100.000 ile \$ 130.000 arasında değişmektedir. Varlıkların kötüye kullanımı nedeni ile ortaya çıkan en yüksek ortalama ekonomik kayıp \$ 130.000 ile 2014 yılında, en düşük ortalama ekonomik kayıp ise \$ 100.000 ile 2020 yılında görülmüştür.

Mesleki hile türlerinin görülme sıklığı aşağıda (Grafik 2) gösterilmiştir.

Grafik 2: Mesleki Hile Türlerinin Görülme Sıklığı

Kaynak: Report To The Nations, 2012, s.11; 2014, s.12; 2016, s.12; 2018, s.10; 2020, s.10

Grafik 2’de görüldüğü üzere mesleki hile türleri arasında yıllar itibarıyla en yüksek görülme sıklığına sahip mesleki hile türü, varlıkların kötüye kullanımı iken en düşük görülme sıklığına sahip mesleki hile türü hileli finansal raporlama vakalarıdır. Yolsuzluk vakaları ise görülme sıklığı açısından bu iki mesleki hile türü arasında yer almaktadır.

Varlıkların kötüye kullanımı vakalarında görülme sıklığı yıllar itibarıyla %83 ile %89 arasında değişmektedir. Mesleki hile türleri arasında yıllar itibarıyla en düşük ortalama ekonomik kayba yol açan varlıkların kötüye kullanımı vakalarında görülme sıklığı açısından 2012 ve 2016 yıllarında azalış görülürken 2018 yılında bir artış, 2020 yılında ise 2018 yılına göre tekrar bir azalış görülmektedir.

Hem görülme sıklığı hem de yol açtığı ortalama ekonomik kayıplar açısından diğer iki mesleki hile türü arasında yer alan yolsuzluk vakalarında görülme sıklığı yıllar itibarıyla %33 ile %43 arasında değişmektedir. Yolsuzluk vakalarında görülme sıklığı açısından sadece 2016 yılında 2014 yılına göre bir azalış görülürken yıllar itibarıyla bir artış olduğu görülmektedir.

Mesleki hile türleri arasında yıllar itibarıyla en yüksek ortalama ekonomik kayba yol açan hileli finansal raporlama vakalarında görülme sıklığı yıllar itibarıyla %7 ile %10 arasında değişmektedir. Hileli finansal raporlama vakalarında görülme sıklığı açısından 2012 ve 2018 yıllarında bir artış görülürken 2020 yılında 2018 yılına göre bir değişik görülmemektedir.

3.2. Coğrafi Bölgeler Açısından Ortalama Ekonomik Kayıplar ve Vaka Sayıları

ACFE tarafından 2012-2020 yılları arasında yayımlanan raporlarda, muhasebe hilelerinin yol açtığı ortalama ekonomik kayıplar ve vaka sayıları farklı coğrafi bölgeler ve bu bölgelerdeki farklı sayıdaki ülkeler açısından verilmektedir. 2012-2020 yılları arasında yayımlanan raporlarda yer alan coğrafi bölgeler ve coğrafi bölgelerdeki ülke sayıları aşağıda verilmiştir.

- 2020 yılında yayımlanan raporda; Asya Pasifik (16 ülke), Batı Avrupa (14 ülke), Doğu Avrupa ve Batı/Orta Asya (23 ülke), Güney Asya (6 ülke), Latin Amerika ve Karayipler (19 ülke), Orta Doğu ve Kuzey Afrika (14 ülke) ve Sahra Altı Afrika (31 ülke) olmak üzere 7 bölge, Birleşik Devletler ve Kanada dâhil 125 ülke,
- 2018 yılında yayımlanan raporda; Asya Pasifik (18 ülke), Batı Avrupa (16 ülke), Doğu Avrupa ve Batı/Orta Asya (20 ülke), Güney Asya (5 ülke), Latin Amerika ve Karayipler (18 ülke), Orta Doğu ve Kuzey Afrika (14 ülke) ve Sahra Altı Afrika (32 ülke) olmak üzere 7 bölge, Birleşik Devletler ve Kanada dâhil 125 ülke,
- 2016 yılında yayımlanan raporda; Asya Pasifik (18 ülke), Batı Avrupa (14 ülke), Doğu Avrupa ve Batı/Orta Asya (16 ülke), Güney Asya (5 ülke), Latin Amerika ve Karayipler (19 ülke), Orta Doğu ve Kuzey Afrika (12 ülke) ve Sahra Altı Afrika (28 ülke) olmak üzere 7 bölge, Birleşik Devletler ve Kanada dâhil 114 ülke,
- 2014 yılında yayımlanan raporda; Asya Pasifik (13 ülke), Batı Avrupa (16 ülke), Doğu Avrupa ve Batı/Orta Asya (17 ülke), Güney Asya (4 ülke), Latin Amerika ve Karayipler (20 ülke), Orta Doğu ve Kuzey Afrika (12 ülke) ve Sahra Altı Afrika (21 ülke) olmak üzere 7 bölge, Birleşik Devletler ve Kanada dâhil 105 ülke,
- 2012 yılında yayımlanan raporda; Afrika (18 ülke), Asya (28 ülke), Avrupa (27 ülke), Latin Amerika ve Karayipler (18 ülke) ve Okyanusya (3 ülke) olmak üzere toplam 5 bölge Birleşik Devletler ve Kanada dâhil 96 ülke, (Report To The Nations, 2012, s.20 ve ss.68-69; 2014, s.7 ve ss.72-73; 2016, s.7 ve ss.84-85; 2018, ss.56-73; 2020, ss. 62-77).

ACFE tarafından 2012-2020 yılları arasında yayımlanan raporlarda, farklı coğrafi bölgelerde bulunan farklı sayıdaki ülkelerde muhasebe hilelerinin yol açtığı ortalama ekonomik kayıplar ve vaka sayıları aşağıda (Tablo 2) verilmiştir.

Tablo 2: Coğrafi Bölgeler Açısından Ortalama Ekonomik Kayıplar ve Vaka Sayıları

Yıllar	Coğrafi Bölgeler ve Ülke Sayıları	Ortalama Ekonomik Kayıp		Vaka		
		\$	%	Sayısı	%	
2020	Asya Pasifik	16	195.000	18	198	10
	Batı Avrupa	14	139.000	12	128	7
	Doğu Avrupa ve Batı/Orta Asya	23	133.000	12	95	5
	Güney Asya	6	117.000	11	103	5
	Latin Amerika ve Karayipler	19	200.000	18	101	5
	Orta Doğu ve Kuzey Afrika	14	100.000	9	127	7
	Sahra Altı Afrika	31	100.000	9	301	15
	Birleşik Devletler ve Kanada	2	120.000	11	895	46
	TOPLAM	125	1.104.000	100	1.948	100
2018	Asya Pasifik	18	236.000	16	220	11
	Batı Avrupa	16	200.000	14	130	6
	Doğu Avrupa ve Batı/Orta Asya	20	150.000	10	86	4
	Güney Asya	5	100.000	7	96	4
	Latin Amerika ve Karayipler	18	193.000	13	110	5
	Orta Doğu ve Kuzey Afrika	14	200.000	14	101	5
	Sahra Altı Afrika	32	90.000	5	267	13
	Birleşik Devletler	1	108.000	7	1.000	48
	Kanada	1	200.000	14	82	4
TOPLAM	125	1.477.000	100	2.092	100	
2016	Asya Pasifik	18	245.000	15	221	10
	Batı Avrupa	14	263.000	16	110	5
	Doğu Avrupa ve Batı/Orta Asya	16	200.000	12	98	5
	Güney Asya	5	100.000	6	98	5
	Latin Amerika ve Karayipler	19	174.000	10	112	5
	Orta Doğu ve Kuzey Afrika	12	275.000	16	79	4
	Sahra Altı Afrika	28	143.000	9	285	13
	Birleşik Devletler	1	120.000	7	1.038	49
	Kanada	1	154.000	9	86	4
TOPLAM	114	1.674.000	100	2.127	100	
2014	Asya Pasifik	13	240.000	13	129	10
	Batı Avrupa	16	200.000	11	98	7
	Doğu Avrupa ve Batı/Orta Asya	17	383.000	21	78	6
	Güney Asya	4	56.000	3	55	4
	Latin Amerika ve Karayipler	20	200.000	11	57	4
	Orta Doğu ve Kuzey Afrika	12	248.000	13	53	4
	Sahra Altı Afrika	21	120.000	7	173	13
	Birleşik Devletler	1	100.000	7	646	48
	Kanada	1	250.000	14	58	4
TOPLAM	105	1.797.000	100	1.347	100	
2012	Afrika	18	134.000	10	112	8
	Asya	28	195.000	14	204	15
	Avrupa	27	250.000	17	134	10
	Latin Amerika ve Karayipler	18	325.000	23	38	2
	Okyanusya	3	300.000	21	35	2
	Birleşik Devletler	1	120.000	9	778	57
	Kanada	1	87.000	6	58	4
TOPLAM	96	1.411.000	100	1.359	100	

Kaynak: Report To The Nations, 2012, s.20 ve ss.68-69; 2014, s.7 ve ss.72-73; 2016, s.7 ve ss.84-85; 2018, ss.56-73; 2020, ss. 62-77

ACFE tarafından 2012 yılında yayımlanan raporda Türkiye Asya bölgesinde, 2014, 2016, 2018 ve 2020 yıllarında yayımlanan raporlarda ise Doğu Avrupa ve Batı/Orta Asya bölgesinde yer almaktadır. Türkiye'den bildirilen vaka sayıları; 2012 yılında 11, 2014 yılında 13, 2016 yılında 15, 2018 yılında 13 ve 2020 yılında 13 adettir (Report To The Nations, 2012, s.68, 2014, s.72, 2016, s.84, 2018, s.61, 2020, s.65).

4. MESLEKİ HİLELERİNİN ÖNLENMESİNE YÖNELİK YAKLAŞIMLAR VE ADLİ MUHASEBE

Hiç şüphesiz, mesleki hilelerin sonucu ortaya çıkan ekonomik kayıpların önlenmesi, finansal bilgi kullanıcılarının finansal tablolara duydukları güveninin yeniden kazanılması ve finansal piyasalarda yaşanan olumsuzlukların giderilmesi noktasında mesleki hilelerin tespiti ve önlenmesi önem arz etmektedir. Literatürde yer alan bazı çalışmalar incelendiğinde mesleki hilelerinin tespiti ve önlenmesinde kullanılacak birçok farklı yaklaşım ve yaklaşım kombinasyonları olduğu ve söz konusu yaklaşımların genellikle; *Reaktif (Klasik, Geleneksel) Yaklaşım* ve *Proaktif Yaklaşım* olmak üzere iki başlık altında toplandığı görülmektedir (Abdioğlu, 2007, s.123; Çatıkkaş ve Çalış, 2010, s.147; Carmichael ve Lynford, 2011, s.40/14; Harvey ve Campbell, 2011, s.1; Çalış vd., 2014, s.95; Erol, 2016, s.51; Rasgen, 2016, s.42; Ertikin, 2017, s.78; Alkan, 2020, s.70).

4.1. Reaktif ve Proaktif Yaklaşımlar

Reaktif (klasik, geleneksel) yaklaşımda, hile belirtisi olmadan hile ile ilgili herhangi bir araştırmaya girilmemekte, hile belirtilerinin ortaya çıkmasından ya da bir şikâyet alındıktan sonra, hile şüphesi duyulan alanda ayrıntılı hile incelemesi yapılmaktadır. Bir başka ifadeyle reaktif (klasik, geleneksel) yaklaşımda sadece hile iddialarına yönelik bir soruşturma vardır ve spesifik olarak yer alan iddialar araştırılır. Bu yaklaşımda hile ile ilgili bir araştırmaya başlanması için araştırma yapacak olan kişinin bir neden oluşumunu beklediği ve bu nedenin çoğu zaman ihbar, şikâyet ya da tesadüf olduğu ifade edilmektedir. Reaktif yaklaşımda (klasik, geleneksel) incelemeler hile iddialarının neticesinde yapılmakta ve uygulanan prosedürler bu spesifik iddiaları çözmeye yönelik oluşturulmaktadır (Erol, 2016, s.51; Ertikin, 2017, s.78; Vardar, 2019, s.25).

Bu bağlamda reaktif (klasik, geleneksel) yaklaşımda hilenin ortaya çıkartılması konusunda pasif bir yaklaşım sergilenmektedir. Pasif yaklaşımdan kasıt; geleneksel denetim anlayışında sadece işletmelerin iç kontrol sistemlerinin etkinliğinin değerlendirilmesi, hile araştırmasının ise sadece bu yönde bir şikâyet, istek veya ihbar olduğunda yapılmasıdır (Çalış vd., 2014, s.95). Reaktif (klasik, geleneksel) yaklaşım teknikleri, İç Denetim, Bağımsız Denetim, Çalışanların Gözlenmesi, İhbar Hatları, Etik Kurallara Uyum olarak ifade edilmektedir.

Proaktif yaklaşım, hile yapmak için olası fırsat ve tehditleri oluşmadan görebilmek, olabilecekleri tahmin ederek önlem almak amacıyla uygulanan yöntem ve tekniklerdir. Bu yaklaşım, yapılan hilelerden dolayı maddi ve manevi kayıpları azaltmak için hileyi

ortaya çıkarmaktan ziyade hilenin önlenmesine odaklanmaktadır. Bu nedenle proaktif yaklaşımda herhangi bir hile iddia veya şüphesi olmasa da hileye karşı sistematik ve düzenli bir şekilde yürütülen bir denetim mekanizması mevcuttur. Hilelerin tespit edilmesinde proaktif yaklaşımın kullanılmasının en büyük avantajı, hilelerin kendisini belli edecek kadar büyümeden tespit edilmesini sağlamasıdır. Hilenin devam ettiği süre ile meydana gelen maddi zarar arasında doğrusal bir ilişki bulunmakta, hile tespit edilmeden ne kadar uzun süre devam ederse, hilenin maliyeti o kadar yüksek olmaktadır. Hilenin erken tespit edilebilmesi de bu nedenle önem kazanmaktadır (Erol, 2016, s.15). Proaktif yaklaşım, yapılan hilelerden dolayı maddi ve manevi kayıpları azaltmak için hileyi ortaya çıkarmaktan ziyade hilenin önlenmesine odaklanmaktadır (Jafarlı ve Gahramanlı, 2018, s. 1). Bu nedenle proaktif yaklaşım ile hile olasılığının azaltılması, kısa süre içerisinde müdahaleye imkân vermesi ve işletmenin karşılaşacağı zararı önlenme veya azaltma mümkün hale gelecektir (Abdioğlu, 2007, s.122; Pehlivanlı, 2011, s.5; Çalış vd., 2014, s. 95; Erol, 2016, s.51; Rasgen, 2016, s.42; Ertikin, 2017, s.78; Jafarlı ve Gahramanlı, 2018, s.1; Vardar, 2019, s.71).

Proaktif yaklaşım teknikleri bazı yazarlar tarafından *Tümevarım Yöntemleri* ve *Tümdengelim Yöntemleri* olmak üzere iki grupta sınıflandırılmaktadır. Tümevarım yöntemleri, özelden genele ulaşılmasını amaçlayarak hilenin kaynaklarının ve belirtilerinin tespit edilerek ortaya çıkarılmasına yönelik iken, tümdengelim yöntemleri genelden özele ulaşılmasına yönelik hilenin gerçekleşmesini önlemek üzere kullanılan yöntemlerdir.

- Tümevarım Yöntemleri; Veri Madenciliği, Şirket Veri Tabanının Sayısal (Dijital) Analizi, Benford Kanunu, Analitik İnceleme Prosedürleri (Finansal Oranlar Yöntemi, Eğilim Yüzdeleri Analizi), Örneklem Yöntemi ve Sürekli Denetim Yöntemi olarak,
- Tümdengelim Yöntemleri ise; Keşif Yöntemi, Bilgi Akışını Sağlayacak Düzenlemeler (İhbar Hatları), Hile Değerlendirme Sorgulaması, İç Kontrol Düzenlemeleri, İşe Alım Süreci Analizi ve Fısıltı Yöntemi olarak ifade edilmektedir (Abdioğlu, 2007, ss.122-134; Çatıkkaş ve Çalış, 2010, ss.147-154; Terzi, 2012, s.54; Alkan, 2020, s.70).

Ancak bazı yazarlar böyle bir ayrıma gitmeksizin proaktif yaklaşım tekniklerini; İstatistikî Yöntemler, Analitik İnceleme Prosedürleri, (Oran Analizi, Eğilim Yüzdeleri Analizi), Bilgisayar Destekli Denetim Teknikleri, Yapay Zekâ Teknikleri, Bulanık Mantık, Uzman Sistemler, Dijital (Sayısal) Analiz Yöntemleri, Benford Kanunu, Veri Madenciliği Uygulamaları, Sürpriz Denetimler, Sürekli Denetimler, Gözetim ve Fısıltı Yöntemi (Bilgi İfşası) olarak ifade etmektedirler (Çalış vd., 2014, s.96; Vardar, 2019, ss.79-90; Rasgen, 2016, ss.42-44; Ertikin, 2017, s.78).

Günümüzde yaşanan teknolojik gelişmelere paralel olarak değişen hile türleri ve hilelerinin saklanmasıyla kullanılabilecek yöntemlerin farklılaşması nedeniyle pasif bir yaklaşım sergileyen reaktif yaklaşımın hilelerin tespiti ve önlenmesinde yetersiz kalması, proaktif yaklaşıma olan ilgiyi arttırmıştır. Özellikle, Amerika Birleşik

Devletleri'nde 2001 yılı sonlarında patlak veren ve finansal piyasalarla alakalı veya alakasız her kesimden hemen hemen herkesin dikkatlerini de üzerine çeken; Enron, Xerox, Worldcom, Global Crossing, Dynegy, Tyco International, Adelphia Communications gibi skandallarla bu ilgi en üst düzeye çıkmıştır (Abdioğlu, 2007, s.120).

4.2. Adli Muhasebe

Mesleki hilelerinin “niteliği” ve “suçlu profili” içinde bulunduğumuz yüzyılda gelişen teknolojiye bağlı olarak finansal sistemlerde yaşanan gelişmeler ve küreselleşmenin de etkisiyle daha karmaşık bir hale gelmiştir. Bu durum, özellikle muhasebe ile ilgili gerekli ve yeterli kadar bilgiye sahip olmayan avukatların, savcılarının ve hâkimlerin, başta hukuki düzenlemeler ile yakından ilgili olan ve diğer mesleki hile türlerine göre daha fazla maddi kayıpların ortaya çıktığı finansal tablo hileleri olmak üzere mesleki hilelerinin tespit edilmesinde, önlenmesi ve caydırılmasında yetersiz kalmasına yol açmıştır (Akyel, 2009, s.2).

Günümüzde, teknolojik gelişmeler paralelinde yeni bir boyut kazanan mesleki hilelerinin ortaya çıkarabilmesi için, konuyu gerek muhasebe ve denetim gerekse hukuki açıdan değerlendirebilecek uzman kişilere ihtiyaç duyulmaktadır. Hiç şüphesiz, hukuki uyumsuzlukları çözmekle görevli yargı makamlarının ve dava taraflarının delillerin değerlendirilmesi, iddia ve savunmaların güçlendirilmesi amacıyla farklı alanlarda uzman kişilerin bilgisine ve görüşüne ihtiyaç duymaları kaçınılmazdır. Bu ve benzeri ihtiyaçlar, temel amacı adalet sistemine hizmet etmek olan adli bilimlerin bir alt disiplini olarak Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere birçok batı ülkesinde muhasebe ve denetim alanında “Adli Muhasebe” adı verilen yeni bir meslek dalının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Pazarçeviren, 2005, s.1; Deryal, 2012, s.23).

Sadece rakamları değil, rakamların ötesini de irdeleyerek suçları öngörmek temeline dayanan adli muhasebe, muhasebe teori ve uygulamaları yanı sıra denetim, hukuk, kriminoloji, sosyoloji, psikoloji, grafoloji, entomoloji, klimatoloji, palinoloji, seroloji, bilgisayarlı soruşturma teknikleri gibi daha birçok uzmanlık alanını bünyesinde bulunduran, iyi bir mesleki uzmanlık ve denetim bilgisi gerektiren geniş kapsamlı bir meslektir (Owojori ve Asaolu, 2009, s.184).

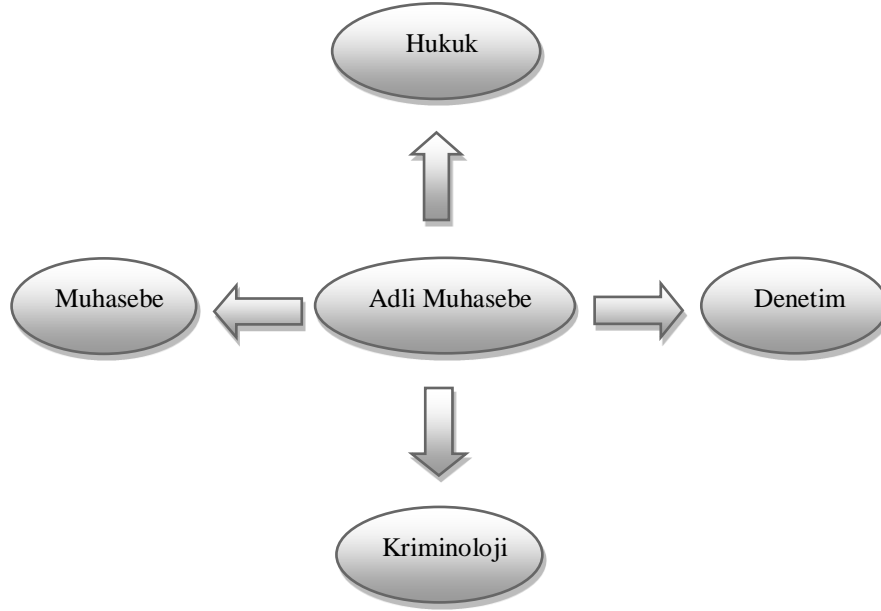
“Muhasebeci rakamlara, adli muhasebeci ise rakamların arkasına bakar”, muhasebeci finansal tablolara bakar, adli muhasebeciler ise olayların içine girer” cümleleri adli muhasebe mesleği ile muhasebe mesleği arasındaki farkı ortaya koymaktadır (Özkol, 2005, s.73).

“Adli” ve “muhasebe” kavramlarının bir araya getirilerek kullanıldığı adli muhasebe de, adli kavramı konunun hukuk boyutuna, muhasebe kavramı ise ticari faaliyetler sonucunda ortaya çıkan hesap işlerine işaret etmektedir. Dolayısıyla adli muhasebe, hukuk ile muhasebenin ticari faaliyetler sonucu ortaya çıkan hesap işleri konusunda bir arada çalışmasını, karar verme noktasında bir kesişim noktasını ifade eder (Karacan, 2012, s.107).

Adli bilimler içerisinde yer alan ve diğer adli bilimlere benzer olarak yasal sorunların çözülmesini amaçlayan, birçok işletmeyi ve yatırımcıyı yakından ilgilendiren hileli işlemleri ortaya koyabilecek ve engelleyecek yöntem ve teknikleri geliştirmeyi amaçlayan (Çetinoğlu ve Bakar, 2017, s.334) adli muhasebe Dönmez ve Çavuşoğlu (2015, s.48) tarafından ceza hukukundaki, medeni hukuktaki ve hukuk bilimindeki konuları analiz etmek, araştırmak, sorgulamak, test etmek ve incelemek için finans, muhasebe, vergi ve denetim bilgisini kullanan bir bilim dalı olarak tanımlanmaktadır.

Adli muhasebe, ekonomik suçların tespit ve takibinde muhasebe bilgi ve tekniklerinden yararlanılmasını konu edinen bir uygulama alanıdır. Bu uygulama alanı; muhasebe kayıtlarının gerçeğe uygun olarak tutulması ve izlenmesi, planlama, mali analizler, işletmelere ve malvarlığına değer biçilmesi, nakit ve bütçe yönetimi, ticari defter ve belgelerin tutulması ve saklanması, birleşme ve devralmaların değerlendirilmesi, borsanın manipüle edilmesi ve de sigortacılık gibi pek çok konunun izlenmesinde önem taşıyan alanlardır. Kısaca adli muhasebecilik adeta ekonomik veri analizlerinin dedektifliği mesleğidir (Usul ve Topçuoğlu, 2011, s.54).

Adli muhasebe kavramı ve içeriği aşağıda (Şekil 2) gösterilmiştir.

Şekil 2: Adli Muhasebe Kavramı ve İçeriği

Kaynak: Balcı, 2014, s.5

Adli muhasebe mesleğinin uygulama alanları bazı araştırmacılar tarafından (Kaya, 2005, s.52; Meier vd., 2010, s.27);

- Hile Denetimi (Araştırmacı Muhasebecilik) ve
- Dava Destek Danışmanlığı (Dava Desteği)

olarak iki temel alana ayrılırken, bazı araştırmacılar (Rezaee ve Lander, 1996, s.148; Pazarçeviren, 2005, s.4; Toraman vd., 2009, s.37; Kasum, 2009, s.3; Paranjape ve Sheth, 2011, s.6; Gülten ve Kocaer, 2011, s.16; Yücel, 2011, s.64; Meriç, 2016, s.28) ise adli muhasebe mesleğinin uygulama alanlarını;

- Dava Destek Danışmanlığı (Dava Desteği) ve
- Uzman Tanıklık/Şahitlik (Bilirkişilik)
- Hile Denetimi (Araştırmacı Muhasebecilik) olarak üç temel alana ayırmaktadırlar.

İkili sınıflandırmada uzman tanıklık/şahitlik (bilirkişilik) faaliyetleri, dava destek danışmanlığının bir alt kolu olarak değerlendirilmektedir.

Adli muhasebe mesleğinin uygulama alanları aşağıda ele alınmaktadır.

Dava Destek Danışmanlığı (Dava Desteği): Adli muhasebe mesleğinin uygulama alanlarından birisi olan dava destek danışmanlığı, bir adli dava öncesinde ya da dava sırasında, avukatın görüşünü şekillendiren ve savunmasına dayanak teşkil etmesi için, ilgili avukata sağlanan muhasebe desteğidir. Dava destek danışmanlığı kapsamında ilgili yargı mercilerine veya avukatlara bir adli muhasebecilerin bilgileri, yetenekleri, deneyimleri bir danışmanlık veya uzmanlık hizmeti olarak sunulmaktadır (Thornhill, 1995, s.199; Karacan, 2012, s.113; Okoye ve Akamobi, 2009, s.42). Davanın oluşumu ve yürütülmesi sürecine adli muhasebeciler tarafından yardım sağlayan bir alan olan dava destek danışmanlığının uygulama alanı oldukça geniştir. Dava destek danışmanlığı kapsamında adli muhasebeciler, adli mercilere intikal etmiş veya henüz intikal etmemiş; ceza davaları, icra iflas davaları, kara para aklama suçlarına ilişkin davalar, boşanmalarla ilgili davalar, işletmenin malî kayıplarına ilişkin davalar, iş hukuku, ticaret hukuku, vergi hukuku, sermaye piyasası kanunu kapsamındaki davalar ile ilgili hususlarda hizmet vermektedir (Thornhill, 1995, s.11; Aktaş ve Kuloğlu, 2008, s.112; Kaya, 2005, s.62; Gülaçtı, 2004, s.81; Gülten, 2010, s.316). Dava destek danışmanlığı kapsamında adli muhasebecilerin avukatlara yardımcı olabilecekleri konular; gerekli verilerin ortaya konulması ve toplanan verilerin analiz edilmesi olarak iki temel noktada toplanmaktadır. Gerekli verilerin ortaya konulması sürecinde, avukatların bir yasal işlemden gereksinim duyacakları verilerin ilgili, yeterli ve doğru olarak saptanması ve sunulması faaliyeti yer almaktadır. Analiz etme sürecinde ise, mahkemeye sunulacak mali nitelikteki verilerin değerlendirilmesi ve avukatların bu bulguları yorumlamasına yardım etme amacı yer almaktadır (Crumbley, 1995, s.23).

Uzman Tanıklık/Şahitlik (Bilirkişilik): Dava konusu olayın bir adli muhasebeci tarafından incelenmesi, ilgili yasal mevzuata uygun bir şekilde sonuca ulaşılması ve sonucun yazılı veya sözlü olarak mahkeme heyetine sunulmasıdır. Uzman tanık/şahit, dava konusu olaya ait görüş ve düşüncelerini sahip olduğu eğitime, mesleki bilgi ve tecrübesine, özel ve/veya teknik bir konudaki uzmanlığına göre ifade eden kişidir

(Murray, 2009, s.20; Karacan, 2012, s.115; Çankaya vd., 2014, s.73). Adli muhasebe mesleğinin bir uygulama alanı olan uzman tanıklık/şahitlik, Türk Hukuk Sistemi'nde yer alan tanıklıktan/şahitlikten farklıdır. Türk Hukuk Sistemi'nde tanıklık/şahitlik genel olarak bir olayı kendi gözleriyle gören ve beş duyu organıyla algılayan kişi için kullanılmaktadır ve tanıklık/şahitlik sadece olayı kendi gözleriyle görerek, beş duyu organıyla algılayarak tanık/şahit olan kişiler için düzenlenmiştir (Balcı, 2014, s.16). Bu anlamda tanık/şahit, olay hakkında, olaya tanık/şahit olmayan kişilere ya da mahkeme heyetine sadece gördüklerine, duyduklarına, hissettiklerine dayanarak tanıklık/şahitlik yapmakta, beyanda bulunmaktadır. Burada tanığın/şahidin sahip olduğu eğitimi, mesleki bilgi ve tecrübesi, özel ve/veya teknik bir konudaki uzmanlığı söz konusu değildir. Bununla birlikte, adli muhasebe mesleğinin bir uygulama alanı olan uzman tanıklık/şahitlik kavramının içeriği incelendiğinde, söz konusu kavramın Türk hukuk sisteminde adli ve idari yargı alanında yürütülen her türlü bilirkişilik faaliyetini kapsayan 6754 Sayılı Bilirkişilik Kanunu ile düzenlenen Bilirkişilik kurumuna ve 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 293. maddesinde düzenlenen Uzman Görüşü kavramına benzediği görülmektedir. Adli muhasebe mesleğinin bir uygulama alanı olan uzman tanıklık/şahitlikte olduğu gibi, uzman görüşü ve bilirkişilik kurumunda da olaya bizzat tanık olunmaksızın, olay hakkında, sahip olunan eğitime, mesleki bilgi ve tecrübeye, özel ve/veya teknik bir konudaki uzmanlığa dayanılarak beyanda bulunulmaktadır.

Hile Denetimi (Araştırmacı Muhasebecilik): Hukuki sorgulama yöntemleri ile standart denetleme tekniklerini birleştiren bir alan olan hile denetimi, finansal verilerin doğruluğundan ve güvenilirliğinden şüphe duyulması durumunda başvuru alan adli muhasebe uygulama alanıdır (Uyar, 2015, s.182; Aksu vd., 2008, s.64; Emir, 2008, s.110). Adli muhasebecilerin daha yoğun bir şekilde hizmet verdikleri ve adli muhasebe çalışmalarının özünü oluşturan hile denetimi, işletmelerin finansal nitelikteki faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan mesleki hilelerin tespit edilmesini ve engellenmesini gerçekleştirecek bir çevreyi oluşturmaktadır (Çabuk ve Yücel, 2012, s.35). Adli muhasebe mesleğinde en fazla araştırma ve incelemenin yapıldığı alan olarak kabul edildiğinden araştırmacı muhasebecilik olarak da ifade edilen hile denetimi, kamu veya özel sektör işletmelerinde yaşanan genellikle işletme çalışanları tarafından gerçekleştirilen mevzuata aykırı eylemlerin tespit edilmesine yönelik çabalarla ilgili alandır (Pazarçeviren, 2005, ss.4-9). En güvenli kurumlarda bile er ya da geç çalışan kaynaklı bir tür suistimal meydana gelmesinin ihtimal dâhilinde olduğu ve sadece 2020 yılında çalışanlar tarafından gerçekleştirilen hileli işlemler neticesinde \$ 810.000 ortalama ekonomik kaybın ortaya çıktığı göz önüne alındığında (Report To The Nations, 2020, s.14 ve 17) adli muhasebe mesleğinin sunduğu bu uygulama alanının önemi kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Adli muhasebe mesleğinin uygulama alanlarından birisi olan hile denetimi ile denetçilik kavramlarının birbirine karıştırıldığı sıklıkla birbirlerinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Oysa bu iki kavram birbirine benzemekle birlikte adli muhasebe mesleğinin uygulama alanlarından birisi olan hile denetimi ile denetçilik farklı uygulamalara sahiptir. Denetçilerin sorumlulukları tespit ettikleri mevzuatlara aykırı işlemleri işletme yönetimi ve Sermaye Piyasası Kurulu (SPK), Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK), Kamu Gözetimi Kurumu (KGK) gibi kurumlara bildirmek ve finansal tablolar hakkında görüşünü

denetim raporunda açıklamaktır. Denetçiler, genel kabul görmüş denetim standartları doğrultusunda denetim raporunda; olumlu görüş, sınırlı olumlu görüş (şartlı görüş), olumsuz görüş ve görüş vermekten kaçınma şeklinde bir görüş ortaya koyar (Bağımsız Denetim Standardı BDS 705, TDS 2022 Seti, Paragraf 2). Adli muhasebe mesleğinin uygulama alanlarından birisi olan hile denetiminde ise bir dedektif gibi hareket edilerek olaylar incelemektedirler. Hile denetimini gerçekleştiren adli muhasebeciler denetçilere göre daha şüpheli bir yaklaşım içerisindedir ve rakamların görünümünden çok arkasına bakabilen ve finansal raporların görünen değerlerini kabul etmeyen kişilerdir (Pazarçeviren, 2005, s.10; Pamukçu, 2017, s.233).

Adli muhasebe mesleğinin uygulama alanları olarak ifade edilen; dava destek danışmanlığı, uzman tanıklık/şahitlik ve hile denetimi faaliyetlerinin tümü; hile eylemlerini tespiti yöneliktir (Altınsoy, 2011, s.100). Adli muhasebe mesleği; ekonomik olaylarda ortaya çıkan anlaşmazlıklarda avukatlara verdiği **dava destek danışmanlığı uygulama alanı** ile finansal problemin çözümüne katkı sağlamaktadır. Mahkemelerde yargıçların karar verme sürecinde **uzman tanıklık/şahitlik uygulama alanı** ile katkı yaparak aynı şekilde problemlerin doğru zeminde çözülmesine yardımcı olmaktadır. Hileli işlemlere maruz kalan veya kalma riski taşıyan kurum ve kuruluşlar ile işletmelerde **hile denetimi uygulama alanı** ile de problemin en başında oluşmasını engellemek veya oluşabilecek zararları büyümeden önlemek için faaliyetlerde bulunmaktadır (Çoşkun, 2013, s.109).

Özellikle adli muhasebe mesleğinin uygulama alanlarından biri olan hile denetimi, yalnızca hile ve yolsuzlukların ortaya çıkmasından sonraki faaliyetleri değil, aynı zamanda bu tür olaylar henüz vukuu bulmadan önce yapılması gereken faaliyetleri de kapsar (Uyar, 2015, s.182; Aksu vd., 2008, s.64). Bu açıdan hile denetimi, hileli işlemlere maruz kalan veya kalma riski taşıyan kurum ve kuruluşlar ile işletmelerde problemin en başında oluşmasının engellenmesi veya oluşabilecek zararların büyümeden önlenmesi noktasında önemli bir işleve sahiptir. Hile konusunda herhangi bir iddia, talep veya ihbar olmaksızın her zaman hile olabileceği beklentisiyle ve şüpheli bir yaklaşımla sürdürülen bir meslek olması nedeniyle adli muhasebe mesleki hilelerin tespiti ve önlenmesi açısından proaktif bir yaklaşıma sahiptir.

Öte yandan şüphelenilen veya bilinen bir uygunsuzluğun, yolsuzluğun ya da hilenin kim ya da kimler tarafından, nerede, nasıl, hangi sebeple, ne şekilde gerçekleştirildiği hakkında gerçek bilgiler elde etmek veya üretmekle meşgul olan ve muhasebe mesleğinin dedektifleri gibi görülen adli muhasebeciler, muhasebe belgelerini ve kayıtlarını incelerken daha proaktif ve şüpheli bir yaklaşım sergilemektedirler (Gerson vd., 2006, ss.22-23; Dhar ve Sarkar, 2010, s.101; Kızıl vd., 2016, s.4).

5. SONUÇ

Sosyal bir varlık olan insan çeşitli nedenlerle hatalı veya hileli davranışlar sergileyebilir. İnsanların günlük yaşantılarında bazı yanlışlıklar yapması her zaman mümkündür. İstemeyerek ve bilmeyerek yapılan yanlışlıklar hata olarak nitelendirilir. Düzeltilebilir ve bazı durumlarda kabul edilebilir bir yanlışlık olan, aldatma ve kasıt unsuru içermeyen hatalı davranışlar her ne kadar başkalarına zarar veriyor ise de hata yapan kişiler kendi menfaatleri adına bir fayda elde etmezler. Oysa hile, menfaat sağlamak amacıyla yapılan aldatma içeren kasıtlı bir harekettir. Özellikle hile, insan ve paranın var olduğu her ortamda bir şekilde var olagelmıştır

İnsanların günlük yaşantılarında ortaya çıkması muhtemel olan hile eyleminin hemen hemen her meslekte olduğu gibi, insan nefsinin arzu ve istekleri ile muhasebe bilgisinin bir araya geldiği, muhasebe mesleğinde de görülmesi nerede ise kaçınılmazdır. Muhasebe hilesi ya da mesleki hile olarak ifade edilen muhasebe mesleğinde ortaya çıkan hileler, özellikle 21.yy'da Enron ve Worldcom gibi büyük işletmelerin de dâhil olmasıyla, yaşadığımız yüzyılda gelişen teknolojiye bağlı olarak ve küreselleşmenin de etkisiyle dünyanın her yerindeki kurumları etkileyen küresel bir problem haline gelmiştir.

Muhasebe hilelerinin tespiti ve önlenmesinde kullanılabilecek yaklaşımların genellikle reaktif ve proaktif yaklaşımlar olmak üzere iki başlık altında toplandığı görülmektedir. Yıllar boyunca hilelerin tespiti ve önlenmesi çalışmaları reaktif yaklaşım çerçevesinde yapılmıştır. Ancak günümüzde yaşanan teknolojik gelişmelere paralel olarak değişen hile türleri ve yapılan hilelerinin saklanması kullanılabilecek yöntemlerin farklılaşması nedeni ile reaktif yaklaşımların hilelerin tespiti ve önlenmesinde yetersiz kalması, hilelerin tespiti ve önlenmesinde proaktif yaklaşımlara olan ilgiyi arttırmıştır. Özellikle hilenin varlığını daha en baştan anlayabilmek ve tahribatını büyük boyutlara ulaşmadan önleyebilmek için hileyle mücadelede geliştirilmiş proaktif yaklaşımlar ciddi önem kazanmıştır.

Adli muhasebe mesleğinin uygulama alanları olarak ifade edilen; dava destek danışmanlığı (dava desteği), uzman tanıklık/şahitlik ve hile denetimi (araştırmacı muhasebecilik) faaliyetlerinin tümü hile eylemlerini tespitiye yöneliktir. Hile konusunda herhangi bir iddia, talep veya ihbar olmaksızın her zaman hile olabileceği beklentisiyle ve şüpheli bir yaklaşımla sürdürülen bir meslek olan adli muhasebenin muhasebe hilelerinin tespiti ve önlenmesinde proaktif bir yaklaşıma sahip olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

Bu gerçeklikten hareketle Türkiye'de muhasebe meslek mensuplarının “adli muhasebeci”, “adli mali müşavir” veya benzer bir unvanla adli muhasebe mesleğini icra edebilmeleri için öncelikle gerekli kurumsal yapı ve mevzuat değişiklikleri yapılarak adli muhasebe mesleğinin yasal bir yapıya kavuşturulması gereklilik arz etmektedir. Bu noktada muhasebe meslek mensuplarına, akademisyenlere, muhasebe hilelerinin tespiti ve önlenmesi konusunda çaba sarf eden kişi ve kurumlara önemli sorumluluklar düşmektedir.

Adli muhasebe mesleğinin Türkiye’de yasal bir zemine kavuşturulmasından sonra “adli muhasebeci”, “adli mali müşavir” veya benzer bir unvana sahip meslek mensuplarının, adli muhasebenin özünde yer alan proaktif bir yaklaşımla muhasebe hilelerinin tespiti ve önlenmesine önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Abdioğlu, H. (2007). Hilelerin Önlenmesi ve Ortaya Çıkarılmasına Yönelik Proaktif Yaklaşımlar, *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, Mayıs, ss: 119-138.
- Açık, S. (2012). Muhasebede Hata ve Hilelerin Vergi Hukuku Açısından İncelenmesi, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 3, ss: 351-366.
- Akarca, A., ve Şafak, M. (2022). Muhasebe Hileleri ve Muhasebede Manipülasyon ve Vergi Cezaları, www.dunya.com/kose-yazisi/muhasebe-hileleri-ve-muhasebede-manipulasyon-ve-vergi-cezolari/11286 □Erişim Tarihi: 13.01.2022□.
- Akdemir, Ç. (2010). İşletmelerde Hile Riski ve Türk İşletmelerinde Hile Riskinin Ölçülmesi ve Değerlendirilmesi, *Yüksek Lisans Tezi*, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Akdemir, A. (2012). İşletmeciliğin Temel Bilgileri. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Aksoy, T. (2006). Kurumsal Yönetim Bağlamında Sarbanes-Oxley Yasası’nın Bağımsız Denetim Firmalarına Yönelik Getirdiği Temel Düzenlemeler, *Ankara Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası Bülten Dergisi*, Yıl: 16, Sayı: 165, ss. 6-10.
- Aksu, İ., Uğur A., & Çukacı, Y. C. (2008), Adli Muhasebe ve Adli Muhasebecilik Mesleğinin Bir Kolu Olarak Bilirkişilik, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 9, 63-71.
- Aktaş, H., ve Kuloğlu, G. (2008). Adli Muhasebe ve Adli Muhasebecilik Mesleği, *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 25, ss: 101-120.
- Akyel, N. (2009). Adli Muhasebecilik ve Türkiye’de Uygulanabilmesi için Altyapı Bileşenlerinin Mevcut Durumu, Değerlendirilmesi ve Öneriler, *Doktora Tezi*, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Albrecht W.S., Albrecht, C.C., & Albrecht, C. O. (2006). *Fraud Examination*, Second Edition, Thomson South Western Corporation.
- Alkan, B. Ş. (2020). Hile Riski Yönetiminde Proaktif Yaklaşımlar ve Araçlar: İşletme Yöneticileri Üzerine Nitel Bir Araştırma, *Denetişim*, Yıl: 11, Sayı: 21, ss: 66-81.

- Alptürk, E. (2008). Muhasebe ve Vergi Boyutlarında İç Denetim Rehberi, Maliye ve Hukuk Yayınları, Ankara.
- Altınsoy, M. (2011). Adli Muhasebecilik ve Türkiye’de Uygulanabilirliği, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul.
- Arı, M. (2009). Finansal Raporlama Skandalları ve Mali Tabloların Güvenirliği, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 23, ss: 300–307.
- Arnold, B., ve De Lange, P. (2004). Enron: An Examination of Agency Problems, Critical Perspectives on Accounting, Volume: 15, Issues: 6–7, pp: 751-765.
- Artar, Y. (2016). Türkiye’de Yasal Boşluk ve Esnekliklerden Yararlanılarak Gerçekleştirilen Yaratıcı Muhasebe Uygulamaları, Vergi Dünyası, Sayı: 418, ss: 36-47
- Aslanzade, Ş. (2017). Çalışan Hileleri, İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi, Sayı: 36, ss: 61-75
- Bağımsız Denetim Standardı BDS 240. (2022). Finansal Tabloların Bağımsız Denetiminde Bağımsız Denetçinin Hileye İlişkin Sorumlulukları, TDS 2022 Seti, www.kgk.gov.tr, [Erişim Tarihi: 14.01.2022].
- Bağımsız Denetim Standardı BDS 705. (2022). Bağımsız Denetçi Raporunda Olumlu Görüş Dışında Bir Görüş Verilmesi, TDS 2022 Seti, www.kgk.gov.tr, [Erişim Tarihi: 09.02.2022].
- Balcı, M. (2014). Adli Muhasebe, Uygulamaları ve Günümüzdeki Durumu, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi, İstanbul.
- Bayraklı, H. H., Erkan, M., & Elitaş, C. (2012). Muhasebe ve Vergi Denetiminde Muhasebe Hata ve Hileleri, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa
- Bayraktar, A. (2007). Türkiye’de Muhasebe Hileleri Tarihi, Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne.
- Bozkurt, N. (2000). İşletme Çalışanları Tarafından Yapılan Hileleri Doğuran Nedenler, Yaklaşım Dergisi, Yıl: 8, Sayı: 92, ss: 63-68.
- Bozkurt, N. (2016). İşletmelerin Kara Deliği Hile, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Carmichael, D.R., ve Lynford, G. (2011), Accountant’s Handbook, Special Industries and Special Topics, John Wiley&Sons, New Jersey.
- Ceylan, T. (2012). Muhasebe Hileleri ve Denetim Sürecinde Muhasebe Hilelerinin Tespitine Yönelik Belirtiler, Vergi Raporu, Sayı: 165, ss: 22-31.
- Coenen, L. T. (2008). Essentials of Corporate Fraud, Wiley & Sons Inc., New Jersey.

- Crumbley, D. L. (1995). Forensic Accountants Appearing in the Literature, *New Accountant*, Volume: 10, Issue: 7, pp: 23-27.
- Çabuk, A., ve Yücel, E. (2012). Adli Muhasebecilik Mesleği ve Türkiye’de Uygulanabilirliğine Yönelik Bir Araştırma, *Muhasebe ve Finansman Dergisi (MUFAD)*, Sayı: 54, ss: 27-50
- Çalış, Y. E., Keleş, E., & Engin, A. (2014). Hilenin Ortaya Çıkartılmasında Bilgi Teknolojilerinin Önemi ve Bir Uygulama, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 63, ss: 93-108.
- Çankaya, F., Dinç E., & Çoban Y. (2014), “Adli Muhasebede Uzman Tanıklık Mesleği: Muhasebe Meslek Mensupları Üzerine Bir Araştırma”, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 23, ss: 70-94.
- Çatıkkaş, Ö. ve Çalış, Y. E. (2007). İşletmelerde Muhasebe Hilelerinin Önlenmesi İçin Hile Belirtileri, *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi (MÖDAV)*, Cilt: 9, Sayı: 2, ss: 187-210.
- Çatıkkaş, Ö. ve Çalış, Y. E. (2010). Hile Denetiminde Proaktif Yaklaşımlar. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Sayı: 45, ss:146-156.
- Çelik, A. (2007). Stok Hileleri ve Bir Uygulama, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Çetinoğlu, T., ve Bakar, Ö. (2017). Türkiye’de Adli Muhasebe Eğitiminin Gerekliliği: Dumlupınar Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu Muhasebe Bölümü Öğrencilerinin Farkındalıkları Üzerine Bir Araştırma, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi (Asos Journal)*, Yıl: 5, Sayı: 58, ss: 333-349.
- Çonkar, K., Ulsan, H., & Öztürk M. (2001). Genel Muhasebe, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Çoşkun, A. (2013). Adli Muhasebede Farkındalık; Türkiye’deki Bağımsız Denetim Şirketleri Üzerine Bir Araştırma, *Yüksek Lisans Tezi*, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.
- D’ath, J. (2008). Forensic Accounting Is Here To Stay, *Chartered Accountants Journal*, Volume: 87, Number: 3, pp: 12-14
- Deryal, Y. (2012). Türk Hukukunda Bilirkişilik, 4. Baskı, Gaziantep, Seçkin Yayınları.
- Dhar, P. ve Sarkar, A. (2010). Forensic Accounting: An Accountant’s Vision, *Vidyasagar University Journal of Commerce*, 15, pp: 93-104.
- Doğan, S., ve Kayakıran, D. (2017). İşletmelerde Hile Denetiminin Önemi, *Maliye ve Finans Yazıları*, Sayı: 108, ss. 167-188.

- Doğan, Z., ve Nazlı, E. (2015). Muhasebede Hata ve Hilelerin Önlenmesinde İşletme Yöneticilerinin Sorumluluğunun Tespitine Yönelik Bir Araştırma, Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 4, ss:195-212
- Dönmez, A., ve Çavuşoğlu, K. (2015). Hilelerin Ortaya Çıkarılması Bakımından Bağımsız Denetim İle Adli Muhasebenin Karşılaştırılması, Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies, Yıl: 1, Sayı: 3, ss: 34-67.
- Duman, Ö. (2008). Muhasebe Denetimi ve Raporlama, TESMER Yayınları, Siyasal Kitabevi, Ankara
- Dumanoğlu. S. (2005). Hata ve Hile Ayrımı: Hile Denetimi, Marmara Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi, Cilt: XX, Sayı: 1 ss: 347-358.
- Emir, M. (2008). Hile Denetimi, Mali Çözüm Dergisi, İSMMMO, Sayı: 86, ss: 109-121.
- Erol, S. (2016). Hile Denetiminde Proaktif Yaklaşımlar, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul.
- Ertikin, K. (2017). Hile Denetimi: Kırmızı Bayrakların Tespiti İçin Kullanılan Proaktif Yaklaşımlar, Muhasebe ve Finansman Dergisi, No: 75, ss: 71-94.
- Erol Fidan, M. ve Ceylan, E. (2020). Muhasebe Meslek Mensuplarını Muhasebe Hilelerine Yönlendiren Faktörlerin Hile Üçgeni Kapsamında Değerlendirilmesi, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 8, Sayı: 110, ss: 417-434
- Gerson, J.S., Brolly, J.P., & Skalak, S.L. (2006). The Roles of the Auditor and the Forensic Accounting Investigator, Editor(s): Thomas W. Golden, Steven L. Skalak, and Mona M. Clayton, In A Guide to Forensic Accounting Investigation, John Wiley & Sons, Inc., Chapter 2, pp: 21-46.
- Giroux, G., (2008). What Went Wrong? Accounting Fraud and Lessons from the Recent Scandals, Social Research, Volume: 75, Issue: 4, pp: 1205-1238
- Glasser, K. M. (1990). Auditing Made Simple, 1. Baskı, Bungay: Richard Clay Ltd.
- Gülaçtı, M. (2004), Adli Muhasebe Mesleği ve Uygulama Önerisi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Gülten, S. (2010). Adli Muhasebe Kavramı ve Adli Müşavirlik Mesleği, Ankara Barosu Dergisi, Yıl: 68, Sayı: 2010/3, ss: 311-320
- Gülten, S., ve Kocaer, İ. (2011). Adli Muhasebe Uygulamaları, Ankara Ofset, Ankara.

- Gümüş, U. T., ve Gögebakan, H. (2016). Muhasebe Hata ve Hileleri İle Muhasebe Mesleğinde Etik, Aydın İlinde Muhasebeciler Üzerine Bir Araştırma, Uluslararası İşletme, Ekonomi ve Yönetim Perspektifleri Dergisi, Yıl: 1, Sayı: 3, ss: 12-27.
- Güneş, Ş. (2014). İşletmelerde Hile Riskinin Önlenmesi ve Hastane İşletmelerinde Uygulama, Yüksek Lisans Tezi, Okan Üniversitesi, İstanbul.
- Güncel Türkçe Sözlük. (2022). www.tdk.gov.tr, [Erişim Tarihi: 08.01.2022].
- Güvenç, Z. (2009). Termal Turizm İşletmelerinde Hata ve Hilelerin Önlenmesinde Belge Sisteminin Önemi ve Bir Uygulama, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- Hacıhasanoğlu, T., Dalkılıç, E., & Köylü, Ç. (2021). Muhasebe Hileleri: Fail, Hile ve Dijitalleşme Ekseninde Bir Bakış, T. Hacıhasanoğlu, T. Aslan ve E. Dalkılıç (Ed.), Hile İşletme Bilimi Perspektifinden Genel Bir Bakış içinde 66–96, Paradigma Akademi Basım Yayın Dağıtım, Çanakkale
- Harvey, T., ve Campbell, M. (2011). An Introduction to Fraud Detection, Fraud Facts, Fraud Advisory Panel 2011, Issue:12, April, <https://www.fraudadvisorypanel.org>, [Erişim Tarihi: 11.01.2022]
- Hiçşamaz, M. (1970). Tarihsel Gelişimi İçerisinde Muhasebenin Teorisi ve Teknik Yapısı, Tisa Matbaa, Ankara.
- Irmak, R., Kurnaz, A. G., Çağlayan, B. & Bal, B. (2002). Muhasebenin Genel Esasları Muhasebe Hata ve Hileleri İle Bunların Tespit Yöntemleri ve Hesapların Denetimi, Vergi Denetmenleri Derneği Eğitim Yayınları Serisi: 7, Şafak Matbaacılık, Ankara.
- Jafarova, S. (2009). İşletmelerde Hile Yapmanın Nedenleri ve Sosyal Psikoloji Açısından Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Jafarlı, R., ve Gahramanlı, G. (2018). Hata, Yaratıcı Muhasebe ve Hile Ayrımı, Muhasebe Hilelerine Karşı Çözüm Önerisi: Enron Skandalı Örneği, Ünye İİBF Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 1, ss: 1-15
- Kandemir, C. (2010). Muhasebe Hilelerinin Ortaya Çıkarılmasında ve Önlenmesinde Bağımsız Denetimin Rolü ve Bağımsız Denetçinin Sorumluluğu, Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Karacan, S. (2012). Hukuk İle Muhasebenin Kesişme Noktası: Adli Muhasebe, Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, Yıl: 4, Sayı: 8, ss: 105-128.
- Karahan, M. ve İğde, M. (2017). Muhasebe Hata ve Hileleri Üzerinde İç Kontrolün Rolü, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 7, Cilt: 7, Sayı: İktisat Özel Sayısı ss: 143-158

- Kasum, A. S. (2009). The Relevance Of Forensic Accounting To Financial Crimes In Private And Public Sectors Of Third World Economies: A Study From Nigeria, The 1st International Conference on Governance Fraud Ethics and Social Responsibility, Edirne, April, pp: 1-12
- Katkat, M. (2007). Muhasebede Vergi Yönünden Denetimin Kayıt Dışı Ekonomi Üzerindeki Başarısı, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Kaya, U. (2005). Muhasebe Mesleğinde Adli Muhasebe Uzmanlığı ve Türkiye Açısından Gerekliliği, Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi (MÖDAV), Cilt. 7, Sayı. 1, ss: 49-64.
- Kaval, H. (2005). Muhasebe Denetimi, 1.Baskı, Gazi Kitabevi
- Kızıl, C. , Çelik İ. E. , Akman V. & Okkaya D. (2016). Adli Muhasebe Kavramının Önemi ve Farkındalık Düzeyi: Yalova Üniversitesi Öğrencileri ile bir SMMM Meslek Mensubu Üzerinde İki Yönlü Uygulama, Global Business Research Symposium, 1st Doctoral Conference, İstanbul, Türkiye, 14 Haziran 2016, ss.1-24.
- Kirik, Z. (2007). Muhasebede Hata ve Hileleri İle Muhasebe Mesleğinde Etik: Afyonkarahisar'da Muhasebeciler Üzerine Bir Araştırma, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Kirschenheiter, M., ve Melumad, N. D. (2002). Can Big Bath and Earnings Smoothing Co-Exist As Equilibrium Financial Reporting Strategies?, Journal of Accounting Research, Volume: 40, Number: 3, ss: 761-796.
- Koca, N. (2010). Muhasebe Denetiminde İç Kontrolün Hata ve Hileleri Önlemedeki Rolü ve Bir Alan Çalışması, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş.
- Lev, B. (2003). Corporate Earnings: Facts and Fiction, The Journal of Economic Perspectives, Volume: 17, Issue: 2, pp: 27-50.
- McMillan, K. P. (2004). Trust and the Virtues: A Solution to the Accounting Scandals, Critical Perspectives on Accounting, Volume: 15, Issues: 6-7, pp: 943-953.
- Meier, H. H., Kamath, R. R., & HE, Y. (2010). Courses on Forensics and Fraud Examination in the Accounting Curriculum, Journal of Leadership Accountability and Ethics, Volume: 8, Issue: 1, pp: 25-33.
- Meriç, A. (2016). Adli Muhasebe, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Muhasebe Hesap Uzmanları Derneği. (2004). Denetim ilke ve Esasları, Maliye Hesap Uzmanları Derneği Yayını, 3.Baskı, Acar Matbaası, İstanbul.

- Murray, S. L. (2009). Being an Expert Witness Key Requirements and Suggestions for Success, Professional Safety, American Society of Safety Engineers, ss: 20-23.
- Nişancı, D. (2014). Yolsuzluk ve Yolsuzluğun Önlenmesine İlişkin Olarak OECD Rüşvetle Mücadele Sözleşmesi'ndeki Denetim Süreci, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Sayı: 114, ss: 315-346.
- Okan Gökten, P. (2018). Hileli Eylemlerin Nedenlerine İlişkin Paradigma Değişimleri: Üçgen, Elmas ve Diğerleri, İşletme Araştırmaları Dergisi, Cilt: 10, Sayı:3, ss: 655-669
- Okay, S. (2011). Muhasebedeki Hata ve Hilelerin Meslek Etiği Açısından İrdelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman.
- Okoye, E. I., ve Akamobi, N. L. (2009). The Role of Forensic Accounting in Fraud Investigation and Litigation Support, The Nigerian Academic Forum, Volume: 17, Issue: 1, pp: 39-44.
- Okutmuş, E., ve Uyar, S. (2014). Konaklama İşletmelerinde Yiyecek-İçecek Departmanında Yapılan Bir Hilenin Tespiti: Vaka Analizi, Mali Çözüm Dergisi. 121, ss: 35-54.
- Owojori, A. A., ve Asaolu T. O. (2009). The Role of Forensic Accounting in Solving the Vexed Problem of Corporate World, European Journal of Scientific Research, Volume: 29, Number: 2, pp: 183-187.
- Örücü, A. İ., Baysu, A., ve Bakırtaş, D. (2012). Yolsuzluğun Kurumlar Vergisi Gelirleri Üzerine Etkisi: OECD Ülkeleri Analizi, Maliye Dergisi, Sayı: 163, ss: 539-556.
- Özer, M. (1998). Vergisel ve Teknik Boyutuyla Muhasebe, 1. Baskı, Özkan Matbaacılık, Ankara.
- Özeroğlu, A. İ. (2014). Finansal Aldatmaca ve İşletme Hileleri, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 2/2, ss: 180-196.
- Özkoç, A. E. (2005). Bilirkişilik ve Adli Muhasebe, Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi (MÖDAV), Cilt:7, Sayı:3, ss: 69-80.
- Öztürk, S. (2015). Muhasebe Hileleri ile Mücadelede Kontrol Öz Değerlendirmenin Rolü ve Bir Uygulama, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Pamukçu, A. (2017). Adli Muhasebe ve Bağımsız Denetim Sürecine Etkisi, Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi, Cilt 12, Sayı 48, ss: 227-244
- Paranjape, M., ve Sheth, R. (2011). A Study Of Creative Accounting And Forensic Accounting As İnterlinked Trends İn Accounting, International Journal For Business Strategy and Management, Volume: 1, Number: 1, pp: 1-8.

- Pazarçeviren, S. Y. (2005). Adli Muhasebecilik Mesleği, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 2, ss: 1–19.
- Pehlivanlı, D. (2011). Hile Denetimi Metodoloji ve Raporlama, Beta Basım A.Ş., İstanbul.
- Rasgen, M. (2016). Hile Denetiminde Benford Yasası'nın Kullanılmasına İlişkin Bir Uygulama, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Rezaee Z., ve Lander, G. H. (1996). Integrating Forensic Accounting Into The Accounting Curriculum, Accounting Education (JAI), Volume: 1, Number: 2, pp: 147-163. Report To The Nation. (2002). 2002 Report To The Nation Occupational Fraud And Abuse, www.acfe.com., [Erişim Tarihi: 07.01.2022]
- Report To The Nation. (2004). 2004 Report To The Nation On Occupational Fraud And Abuse, www.acfe.com, [Erişim Tarihi: 07.01.2022]
- Report To The Nation. (2008). 2008 Report To The Nation On Occupational Fraud & Abuse, www.acfe.com, [Erişim Tarihi: 07.01.2022]
- Report To The Nations. (2010). Report To The Nations On Occupational Fraud And Abuse 2010 Global Fraud Study, www.acfe.com, [Erişim Tarihi: 07.01.2022]
- Report To The Nations. (2012). Report To The Nations On Occupational Fraud And Abuse 2012 Global Fraud Study, www.acfe.com, [Erişim Tarihi: 07.01.2022]
- Report To The Nations. (2014). Report To The Nations On Occupational Fraud And Abuse 2014 Global Fraud Study, www.acfe.com [Erişim Tarihi: 07.01.2022]
- Report To The Nations. (2016). Report To The Nations On Occupational Fraud And Abuse 2016 Global Fraud Study, www.acfe.com, [Erişim Tarihi: 07.01.2022]
- Report To The Nations. (2018). Report To The Nations 2018 Global Study On Occupational Fraud And Abuse, www.acfe.com, [Erişim Tarihi: 07.01.2022]
- Report To The Nations. (2020). Report To The Nations 2020 Global Study On Occupational Fraud And Abuse, www.acfe.com, [Erişim Tarihi: 07.01.2022]
- Rezaee, Z. (2005). Causes, Consequences and Deterrence of Financial Statement Fraud, Critical Perspectives on Accounting, Volume: 16, Issue: 3, pp: 277–298.
- Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ (Seri: X, No: 22). (2006). 12.06.2006 tarih ve 26196 sayılı Resmi Gazete.
- Sevilengül, O. (1997). Tekdüzen Muhasebe Sistemine Uyumlu Genel Muhasebe, Gazi Büro Kitabevi, Ankara.

- Singleton, T. W., Singleton, A. J., Bologna, G. J. ve Lindquist, R. J. (2006). *Fraud Auditing and Forensic Accounting*, 3rd Edition, John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, NJ, USA.
- Smith, G. S. ve Crumbley, D. L. (2009). Defining a Forensic Audit, *Journal of Digital Forensics, Security and Law*, Volume: 4, Number: 1, pp: 61-79.
- Sürmeli, F. (2010). *Muhasebe Bilgi Sistemi*, Açık öğretim Fakültesi Yayınları, No: 860, Eskişehir.
- Şimşek, E. E. (2001). *Türk Vergi Hukukunda Muhasebe Hileleri*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Tarhan Mengi, B. (2012) *Hile Denetiminde Yetkinliklerin Değerlendirilmesi - Hile Karo-su*, Mali Çözüm Dergisi, İSMMMÖ, Sayı: 114, ss: 113-128.
- Tarhan Mengi, B., ve Yılmaz Türkmen, S. (2013). *Yatırım Hileleri*, Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 39, ss: 31-39
- Terzi, S. (2012), *Hile ve Usulsüzlüklerin Tespitinde Veri Madenciliğinin Kullanımı*, Muhasebe Finansman Dergisi, Nisan, ss: 51-64.
- Thornhill, W. T. (1995), *Forensic Accounting: How to Investigate Financial Fraud USA: Business One Irwin Professional Publishing Accounting Library*.
- Tokay, H., Deran, A. & Aktaş, R. (2005). *Uluslararası Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartlarında Gerçeğe Uygun Değer Yaklaşımı ve Muhasebe Uygulamalarına Etkisi*. 24. Muhasebe Eğitim Sempozyumu, (ss: 3-31). Muğla.
- Toraman, C., Abdioğlu, H., ve İşgüden, B. (2009). *Aklama Suçunun Önlenmesine Yönelik Çabalar: Adli Muhasebecilik Mesleği ve Uygulamaları*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: XI, Sayı: 1, ss: 17-55.
- Türel, A. (2011). *Worldcom Skandalı: Muhasebe Hileleri*, Türkmen Kitabevi, İstanbul.
- Türkiye Muhasebe Standardı TMS 8. (2022). *Muhasebe Politikaları, Muhasebe Tahminlerinde Değişiklikler ve Hatalar*, TFRS 2022 Seti, www.kgk.gov.tr, [Erişim Tarihi: 14.01.2022].
- Uşul, H., ve Topçuoğlu, M. (2011). *Finansal Manipülasyonların Ortaya Çıkarılması ve Önlenmesinde Adli Muhasebenin Önemi: Türk Hukuk Sisteminde Var Olması Gerekliği Üzerine Bir Tartışma*, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 16, Sayı: 3, ss: 53-66.

- Uyar, G. F. Ü. (2015). Adli Muhasebecilik Mesleği ve Mesleğin Dünya'daki Gerekliliği: Worldcom Skandalı, Sosyal Bilimler Dergisi (SOBİDER), Yıl: 2, Sayı: 5, ss: 178-192.
- Vardar, M. K. (2019). Hilenin Önlenmesi ve Ortaya Çıkarılması: Muhasebe Meslek Mensuplarının Görüşleri Üzerine Nitel Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Varıcı, İ., ve Er, B. (2013). Muhasebe Manipülasyonu ve Firma Performansı İlişkisi: İMKB Uygulaması, Ege Akademik Bakış, Cilt: 13, Sayı: 1, ss. 43-52. Wilson, M., ve Shailer, G. (2007). Accounting Manipulations And Political Costs: Tooth & Co Ltd, 1910–1965, Accounting and Business Research, Volume: 37, Issue: 4, pp:247-266.
- Yardımcıoğlu, M., ve Koca, N., Günay, Y. Kocamaz, H. (2014). Yolsuzluk Muhasebe Hileleri ve Örnekleri, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 2, ss: 171-188.
- Yardımcıoğlu, M., ve Ada, Ş. (2013). Kronolojik Bir Sırayla Muhasebe ve Finansal Raporlamada Usulsüzlük ve Skandallar, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 1, ss: 43-55.
- Yılmaz, K. (2013). İşletmelerde Hile, Nedenleri, Önlenmesine İlişkin Uygulamalar ve Örnek Olaylar, Yüksek Lisans Tezi, Okan Üniversitesi, İstanbul.
- Yücel, E. (2011). Adli Muhasebecilik Mesleği ve Türkiye'deki Gelişme Potansiyeline Yönelik Bir Araştırma, Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.